

УИЛЯМ ШЕКСПИР

РИЧАРД II

Част 3 от „Исторически драми“

Превод от английски: Валери Петров, 1980

chitanka.info

РИЧАРД II [0]

ДЕЙСТВАЩИ ЛИЦА

КРАЛ РИЧАРД II

ЕДМЪНД, ДУК ЙОРК, ДЖОН ГОНТ, ДУК ЛАНКАСТЪР —
чичовци на Ричард

ХЕНРИ БОЛИНБРУК, после крал Хенри IV — син на Джон
Гонт

ДУК ОМЪРЛ — син на дук Йорк

ТОМАС МОУБРИ — дук Норфък

ГРАФ СОЛЗБЪРИ

ГРАФ БАРКЛИ

СЪР ДЖОН БУШИ

СЪР УИЛЯМ БАГОТ, СЪР ХЕНРИ ГРИЙН — фаворити на
Ричард

ГРАФ НОРТЪМБЪРЛАНД

ХАРИ ПЪРСИ — негов син

ЛОРД РОС

ЛОРД УИЛОБИ

КАРЛАЙЛСКИЯТ ЕПИСКОП

УЕСТМИНСТЪРСКИЯТ АБАТ

СЪР СТИВЪН СКРУП

ЛОРД ФИЦУОТЪР

ДУК СЪРИ

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

СЪР ПИРС ОТ ЕКСТЪН

КАПИТАН на уелския отряд

КРАЛИЦА ИЗАБЕЛА — втора жена на Ричард

ДУКЕСА ГЛОСТЪР — вдовица на брата на дук Йорк и на дук Ланкастър

ДУКЕСА ЙОРК

ДВЕ ПРИДВОРНИ ДАМИ на Кралицата

ГРАДИНАР

ДВАМА ПОМОЩНИЦИ на градинаря

КОНЯР на Ричард

ТЪМНИЧАР

Глашатаи, Слуги, Убийци, Войници и други

Място на действието: Англия и Уелс

[0] Оригиналното заглавие на пиесата е „*The Tragedy of King Richard the Second*“ — „Трагедия за крал Ричард Втори“. Повечето от действащите в нея лица са исторически: Ричард II — царувал от 1377 до 1399 г. — бил син на Уелския принц Едуард (който се прочул с победите си над французите и за цвета на доспехите си бил наречен Черния принц, но умрял преди баща си Едуард III и изобщо не възлязъл на трона).

Едмънд Ленгли (дук Йорк) и Джон Гонт (дук Ланкастър) били също синове на Едуард III и чичовци на Ричард. Докато последният бил малолетен, регентът Джон Гонт възглавявал партията на едрите феодали и се стремял към властта. Неговият син Хенри Херфорд (наречен Болинбрук по името на замъка, в който се родил) успял да детронира Ричард и станал крал на Англия под името Хенри IV.

Томас Моубри (дук Норфък) бил един от могъщите феодали на времето. Той съзаклятничил срещу краля с Йорк, Болинбрук и един трети негов чичо, Томас Уудсток (дук Глостър), но после разкрил заговора пред Ричард, който наредил дук Глостър да бъде убит.

Образът на кралица Изабела е създаден от Шекспир — когато Ричард бил свален от трона, неговата втора жена, френската принцеса, за която става дума в пиесата, била на десет години. ↑

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

ПЪРВА СЦЕНА

Кралският дворец в Уиндзор.

Влизат Крал Ричард, Джон Гонт, Лорд-маршалът, други Благородници и Свита.

РИЧАРД

Почтени Гонт, наш стари Ланкастър,
доведе ли по силата на своя
васалски дълг сина си Хенри Херфорд,
за да докаже правото на своето
предизвикателство към Томас Моубри,
дук Норфък, за което не можахме
преди да отделим свободно време.

ГОНТ

Да, господарю.

РИЧАРД

Кажете ми още, схвана ли дали
напада го, от стара злоба воден,
или като достоен наш васал,
открил за дука улики в измяна?

ГОНТ

Доколкото успях да го пресея,
не го е сторил от стаена злост,
а е съзрял у дука злоумисъл,
прицелена във вашата особа.

РИЧАРД

Тогава призовете ги да дойдат
и обвинител срещу обвиняем,
лице в лице, с намръщени чела,
свободно да ги чуем да говорят.

И двамата са, знаем, с огнен нрав,
прибързани и глухи в своя гняв.

Влизат Хенри Болинбрук и Томас Моубри.

БОЛИНБРУК

Желая наниз от щастливи дни
на светлия ни крал и повелител!

МОУБРИ

Един от друг по-радостни, додето
небето, завидяло на земята
за щастieto й, не украси
със вечна титла вашата корона!

РИЧАРД

Благодарим на двама ви, макар че
единият притворно ни ласкае,
понеже тук пред нас ви е довело
взаимно обвинение в измяна.
Кажи да чуем, братовчеде Херфорд:
какво твърдиш за Норфъкския дук?

БОЛИНБРУК

Най-първо заявявам пред небето,
че в ролята на обвинител тук съм,
защото, движен от васалска обич,
милея за безценния си крал,
а не под натиска на низка злоба.
Сега на теб ще кажа, Томас Моубри,
и запомни го, тъй като с туй тяло
ще го докажа тука, на земята,
или душата ми ще отговаря
за него на небето: ти, дук Норфък,
предател си и клетвонарушител!
Роден високо, за да си такъв,

ти твърде низък си, за да живееш,
защото, щом е сводът най-прозрачен,
изглежда облакът най-чер и мрачен!
Предател си, повтарям ти отново
и в гърлото ти втикнул това слово,
аз моля своя крал да пожелае
да му докажа, че това така е!

МОУБРИ

По хладните ми думи не съдете
за моя жар. Не е туй женска свада —
плющенето на бързите езици
не ще реши въпроса между нас:
преди това ще трябва да изстине
кръвта на по-горещия. Но аз
все пак не съм чак толкоз търпелив,
че, стиснал устни, да не кажа нищо.
Възпира ме дълбоката ми почит
към вас, кралю, юздите да отпусна
на волната си реч, която бързо
би върнала в гръкляна на тогова —
и с двойна сила! — думата „предател“.
Но въпреки че има кралска кръв
и сродник е на моя господар,
аз предизвиквам го и го заплювам,
наричам го клеветник и страхливец
и бих доказал, че такъв е, в бой
с каквито ще предимства, ако трябва
до ледените Алпи да го гоня
или до друг необитаем кът,
където крак английски не е стъпвал;
а дотогаз тоз меч да защити
васалската ми вярност и лоялност:
заклевам се в надеждата си в рая,
той лъже от началото до края!

БОЛИНБРУК

Треперко бледен, ето, аз ти хвърлям
залога си^[1], забравил за момента
високата си кръв и родство с краля,
които ти изтъкваш като пречка,
подтикван от пъзливост, не от почит.
Ако страхът оставил ти е сила
от пода да го вдигнеш, наведи се!
Кълна се в него и във всички други
обреди рицарски, че в честен бой
ще потвърдя, което тук ти казах,
и другото, което сам си знаеш!

МОУБРИ

Аз вдигам го. И се заклевам в меча,
на който своето рицарство дължа,
че ще те срещна, в който искаш начин,
на рицарски двубой; и яхнал коня,
от стремето му да не сляза жив,
ако във спора бил съм несправдлив!

РИЧАРД

В какво го обвиняваш, братовчеде?
Ще трябва много, за да ни внушиш
най-лекото съмнение във него.

БОЛИНБРУК

За всичко туй, което ще ви кажа,
живота си залагам: този Моубри
за себе си, като предател низък,
използва осем хилядите нобли^[2],
които бе получил от хазната,
за да плати на вашите войници.
Освен това твърдя и съм готов
да го докажа в бой и тук, и вредом,
догдето стигал е английски поглед,
че всички съзаклятия, кроени
през тези осемнадесет години,

началото си водят все от този
двуличник Моубри. След това твърдя —
и че говоря честно, ще докажа
с цената на безчестната му смърт, —
че той замисли гибелта на Глостър
и неговите врагове надъхал,
предателски отприщи към небето
невинния му дух в потоци кръв,
която кръв от земните недра
като кръвта на Авела^[3] вопие
към мен за правда и сурова казън...
и аз, преди животът ми да свърши —
кълна се в славния си род, — ще бъда
оръдие на Божата присъда!

РИЧАРД

Решителност, високо устремена!
Ти как ще й отвърнеш, Томас Норфък?

МОУБРИ

О, нека моят крал извърне поглед
и бъде глух за миг, додето кажа
на туй петно за неговия род,
как Господу и на добрите люде
омразни са лъжците като него!

РИЧАРД

Очите и слухът ни, Томас Моубри,
са безпристрастни. Даже ако той
би бил не син на брата на баща ни,
а повече: наш брат, наследник наш,
заклеваме се в кралския си жезъл,
пак тази негова роднинска връзка
не би му дала никакво предимство,
не би се отразила ни най-малко
на нашата незнаеща отстъпки
във своето правосъдие душа.

Еднакви сте пред краля той и ти —
свободно своята правда защити!

МОУБРИ

Тогава аз ти казвам, Болинбрук,
че лъжеш през нечестното си гърло
от дън сърцето си! От тази сума,
която бях получил във Кале,
на кралските войници изплатих
три четвърти, а пък едната четвърт
си удържах със знание на краля
като последна вноска от парите,
които бях похарчил вместо него,
когато трябваше да доведе
кralицата от Франция. Така че
глътни си първо тази клевета!
За Глостър знай — не съм го аз убил,
но в този случай бе беда за мен,
че измених на своя дълг свещен.
А колкото до вас, дук Ланкастър,
родителю почтени на врага ми,
веднъж кроих смъртта ви — туй е вярно
и то тежи ми още. Но когато
последното причастие приемах,
признал греха си, аз ви исках прошка
и ще ми се да вярвам, че я имам.
В това ми е вината. Всичко друго
родено е от злобата на този
лъжец, подлец и уродлив предател
и аз ще го докажа, като хвърля
в краката му залога си ответен,
за да напиша своята чест и вярност
със най-добрата капка кръв, която
във жилите му има! Господарю,
определете, моля, в близък срок
деня, във който ще ни съди Бог!

РИЧАРД

Тоз жлъчен пристъп, рицари горещи,
без пускане на кръв да изцерим!
Макар не лекар, чуйте ни, понеже
дълбоката вражда дълбоко реже,
а знаем, че във месец сме такъв,
през който зле е да се пуска кръв^[4]!
Така че яростта си усмирете,
простете си и дайте си ръцете!
На помощ, чичо, да ги спрем дотук:
сина си — вий, ний — Норфъкския дук!

ГОНТ (*към Болинбрук*)

На старост миротворството приляга...
Хвърли му ръкавицата веднага!

РИЧАРД

Ти — неговата, Норфък!

ГОНТ

Хари!... Как?
Нима ще трябва да го казвам пак?

РИЧАРД

Хвърли я, Норфък! Подчини се нам!

МОУБРИ

В нозете ти, кралю, се хвърлям сам!
Ти крал си мой, но не и на честта ми.
Не може твоята воля да посрами
онуй, което ще оставя аз
на тоя свят след смъртния си час!
Очернен, опетнен, оклеветен,
аз нямам друг балсам добър за мен
освен кръвта последна на тогова,
убил ме с реч, излъхваща отрова!

РИЧАРД

Търпението кралско има край.
Залого му без бавене ми дай!
Лъвът е по-могъщ от леопарда^[5]!

МОУБРИ

Така е, господарю. Но макар да
е по-могъщ, не може да изтрие
петната му^[6]. Една безценност ние
скъпим най-много в цялата Вселена
и тя зове се: чест неопетнена!
Без нея ний сме пръст със глеч отвънка,
презряна глина под украса тънка.
Гръдта на благородния човек
е десеторно обкован ковчег,
във който той, додето жив е, пази
на своята чест безценните елмази.
Животът ми с честта ми е споен —
без чест останал, свършено е с мен.
Затуй, кралю, аз моля те: със нея
ти дай ми да умра или живея!

РИЧАРД *(към Болинбрук)*

Тогаз хвърли залога му ти пръв!

БОЛИНБРУК

Да ме опази Бог от грях такъв!
Баща ми с клюмнал гребен да ме види
от тоз нахалник да търпя обиди?
Преди езикът ми да затръби
за преговори долни, с тез зъби
ще го откъсна сам и ще го плюна,
за негов срам, във подлата муцуна
на този Моубри, от когото няма
съдина за позора по-голяма!

Джон Гонт излиза.

РИЧАРД

На краля се полага не да моли,
а да издава заповеди. Тъй че,
понеже няма как да ви сдобрим,
явете се в деня на свети Ламберт^[7]
под страх от смърт във Ковънтри^[8], където
ще разрешите с меч във битка равна
враждата си, набирала отдавна.
Щом мир не щете, прав ще бъде тоя,
чието майсторство надвие в боя...
Вам, лорд-маршале, и на ваште хора
възлагаме съдийството над спора.

Излиза.

[1] „... залога си...“ — тук и по-надолу става дума за хвърлената рицарска ръкавица. ↑

[2] *Нобли* — нобълът е монета от онова време, на стойност 5–6 шилинга. ↑

[3] *Авел* (библ.) — вторият син на Адам и Ева, убит от злия си брат Каин, защото бил предпочитан от Бога. ↑

[4] „... във месец... да се пуска кръв!“ — според тогавашната медицина имало месеци благоприятни и неблагоприятни за хирургически операции. ↑

[5] „*Лъвът е по-могъщ от леопарда*“ — върху герба на Ричард имало лъв, а върху този на Моубри — леопард. ↑

[6] „... не може да изтрие петната му“ — игрословица, основана върху английската поговорка „Леопардът не мени петната си“ — т.е. не променя нрава си. ↑

[7] „... деня на свети Ламберт...“ — 17 септември. ↑

[8] *Ковънтри* — град в графство Уорикшир, Централна Англия. ↑

ВТОРА СЦЕНА

Лондон. В дома на Гонт.

Влизат Джон Гонт и Дукеса Глостър.

ГОНТ

За жалост кръвната ми връзка с Уудсток^[9]
по-силно от плача ви ме подтиква
против онез, които го заклаха,
но тъй като ръцете, във които
е наказанието, са тез същи,
които са извършили греха,
да предоставим спора на небето,
което, щом назрее час за туй,
върху престъпниците ще изсипе
разплатата подобно дъжд от жупел.

ДУКЕСАТА

Не те пришпорва значи братско чувство?
Любов не пали старата ти кръв?
Крал Едуард^[10] имаше седмина сина
и ти си, братко Гонт, един от тях.
Вий бяхте седем съда, във които
се пазеше кръвта му, седем ствола,
покарали от неговия корен.
От тези съдове без течност някой
естествено остана, някой друг
отсякоха безжалостните парки^[11],
но моят Глостър, съд с кръвта на Едуард,
бе счупен и безценната му влага
разлята бе без жалост от ръката
на злобната Ненавист! Моят Томас,
разцъфнал ствол от корена на Едуард,
отсечен бе и сочната му шума

увехна, разпиляна по земята
от бравата на грозното Убийство!
Вий имахте една и съща кръв
със него, Гонт, във същото легло,
калп, матрица, лоно, във които
излят бе ти, и моят мъж излят бе,
и въпреки че дишаш и живееш,
и ти убит си в него; тъй че значи
съгласен си баща ти да умре,
доколкото търпиш смъртта на брат си,
в когото той живота си е влял.
Това не е търпение, Джон Гонт,
а отчаяние! Като оставяш
неотмъстена гибелта на брат си,
към себе си ти сам показваш пътя
на грозното Убийство. Туй, което
у простолюдието ний зовем
търпение, за знатните гърди
е подъл страх! Какво да кажа още?
Най-верен начин сам да се опазиш
е в туй да отмъстиш за моя Глостър!

ГОНТ

Във Божите ръце е този спор,
защото Божият наместник тук,
представителят му миропомазан
е причинил смъртта на моя брат.
Ако е сторил грях, небето трябва
да му плати за него по заслуга.
Аз няма никога да вдигна в гняв
ръка срещу небесния посланик.

ДУКЕСАТА

Кому, уви, тогаз да се оплача?

ГОНТ

На Господа, крило за всички слаби.

ДУКЕСАТА

Това и ще направя. Сбогом, Гонт!
Ти в Ковънтри отиваш, за да видиш
как нашият достоен Хари Херфорд
ще срещне в бой ненавистния Моубри.
Дано неправдата над моя Глостър
възседне копието на сина ти
и го насочи право във сърцето
на гнусния палач. Или ако
то в първия им сблъсък не улучи,
грехът на Моубри тъй да натежи
в гърдите му, че със сломен гръбнак
разпененият кон да го отхвърли
и просне пред любимия ни Херфорд,
покрит в позор и хленчещ за пощада!
Прощавай, стари Гонт, до сетен час
ще бъдем спътнички Скръбта и аз!

ГОНТ

Прощавай, сестро! Ковънтри зове ме.
Дано сме радостни във близко време!

ДУКЕСАТА

Две думи още: с тях скръбта отскача
от моето сърце, но не защото
е празна като топка, а от туй, че
е ударът ѝ силен!... Сбогом, Гонт,
прощавам се със теб, преди да почна —
когато горестта ни е голяма,
изливане докрай за нея няма!
Предай привет на брат ми, Едмънд Йорк!
Това е всичко май... Почакай, не,
макар и всичко, миг постой поне —
ще си припомня може би за нещо.
Каж ми... но какво?... Да ми гостува
във замъка ни Плеши^[12]... Но с какво ли

ще го зарадват в него стаи голи,
безлюдни кухни, празни коридори,
в които всеки шепнешком говори;
с какви привети този дом вдовишки
ще срещне госта си освен с въздишки?
Затуй, когато поздравиш го ти,
недей го кани да ни посети!
Печал и скръб освен зад мойте двери
и другаде могъл би да намери,
а аз, на път към своя хладен склеп,
с очи в сълзи, сбогувам се със теб!

Излизат.

[9] *Уудсток* — става дума за Томас Уудсток, дук Глостър. ↑

[10] *Крал Едуард* — става дума за Едуард III — родоначалника на семействата Йорк и Ланкастър, които после ще враждуват помежду си; царувал от 1327 до 1377 г. ↑

[11] *Парки* (мит.) — трите парки били — в римската религия — богини на човешката участ едната предяла нишката на живота, втората я прекарвала през превратностите на съдбата, а третата я прерязвала. ↑

[12] *Плеши* — лятна резиденция на дук Глостър в графство Есекс, Югоизточна Англия. ↑

ТРЕТА СЦЕНА

Арената е Ковънтри.

Влизат Лорд — маршалът и Омърл.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Милорд Омърл, пригответе ли се Херфорд?

ОМЪРЛ

Готов е и гори да влезе в бой.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Дук Норфък, също тъй пламтящ и буен,
очаква само тръбния му призив.

ОМЪРЛ

Тогаз двубоят може да започне
веднага след появата на Краля.

*Тръбен звук. Влизат Крал Ричард, следван от Джон Гонт, Буши, Багот и други. Когато те са
заели местата си, влиза в доспехи Моубри, предшестван от Глашатай.*

РИЧАРД

Запитайте тоз рицар, лорд-маршале,
за неговото име и защо
въоръжен явява се пред нас;
подир което да положи клетва,
че отстоява справедливо дело.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Във името на Бога и на краля,
кажи ни: кой си и защо си тук
въоръжен, с кого и за какво
излизаш да се биеш? Отговаряй

с правдиви думи и да бъдат с теб
небето и безстрашието твое!

МОУБРИ

Аз Томас Моубри съм, Норфъкски дук,
и тук по силата на своята клетва,
която свята е на всеки рицар,
явявам се да защита пред Бога,
пред краля и пред своето потомство
във бой честта си срещу Хари Херфорд,
като докажа тук, че е предател
към моя Бог, към моя крал, към мен.
Правдив съм аз и с мен да е небето!

Тръбен звук. Влиза в доспехи Болинбрук, предшестван от Глашатай.

РИЧАРД

Запитайте тоз рицар, лорд-маршале,
на име кой е и защо дошъл е,
облечен във доспехи за война;
подир което да се закълне,
че отстоява справедливо дело.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Кажете ми: как се казваш и защо
явяваш се на кралската арена,
срещу кого излизаш и какво
е делото, което отстояваш?
Бъди правдив и с теб да е небето!

БОЛИНБРУК

Дук Хари Херфорд, Ланкастър и Дарби
е мойто име. Тук въоръжен
явявам се пред вас, за да докажа
в двубой със Томас Моубри, дук Норфък,
че той е зъл и пакостен предател

към Господ, към крал Ричард и към мен!
Правдив съм аз и с мен да е небето!

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Под страх от смърт, да не посмее никой
да сложи крак във кралската арена,
със изключение на лорд-маршала
и тез, които той е назначил
да ръководят честния двубой!

БОЛИНБРУК

Почтени лорд-маршале, разрешете
ръката, коленичил, да целуна
на своя повелител. Аз и Моубри
като поклонници сме се обrekli
на дълъг, труден и опасен път;
затуй е редно по тържествен начин
да се простим с приятели и близки.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Дук Херфорд, обвиняващ, се сбогува
с Ваше Величество и ви замолва
ръка да му дадете за целувка.

РИЧАРД

Сами ще слезем, за да го прегърнем...
Наш сроднико, бъди щастлив във боя,
доколкото е правотата твоя!
Загинеш ли, макар и нам любим,
ще жалим ний, но няма да мъстим.

БОЛИНБРУК

Не бива знатен да скверни сълзи,
ако такъв противник ме срази!
Като сокол, уверен в клюна свой,
срещу тогова аз ще литна в бой.
Със вас, милорд, си взимам сбогом аз

и с тебе, братовчеде мой Омърл —
макар да става дума тук за смърт,
болник не съм, а бодър, свеж и твърд.
И нека, както на английски пир,
най-сладкото да дойде най-подир:
о, ти, творецо земен на кръвта ми,
чиято храброст, възродена в мойта,
със двойна мощ ме вдига, за да грабна
победата, витаеща над мен,
със своите молитви стори крепък
нагръдника ми и с благословия
върха на мойто копие кали,
та то да влезе в бронята на Моубри
като във восък и прибави слава
към името на стария Джон Гонт
чрез подвига на неговия син!

ГОНТ

Бог правото ти дело да закриля!
По-бърз от мълния бъди във боя
и като гръм зашемети под шлема
главата на врага си. Бъди храбър
и жив излез от този съден ден!

БОЛИНБРУК

Духът на свети Георги да е с мен!

МОУБРИ

Какъвто и да бъде моят жребий,
след този бой, аз, мъртъв или жив,
ще си остана предан на престола,
достоеен, честен и лоялен рицар.
Във никой роб, когато той, отхвърлил
от себе си оковите, е вдишвал
лелеяната дълго златна волност,
не е танцувало в гръдта сърцето
тъй, както моето танцува днес,

когато готви се да отпразнува
двубоя със заклетия си враг!
Кралю велики, перове-събрата,
щастлив съм своя поздрав да ви пратя
усмихнат, сякаш тръгвам на забава:
душата е спокойна, щом е права!

РИЧАРД

На добър час! Достоен си, личи,
и храброст има в твоите очи!...
Подайте знак да почват, лорд-маршале!

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Вземи си копието, Хари Херфорд,
и който прав е, с него да е Бог!

БОЛИНБРУК

„Амин!“ — отвръщам със надежда твърда.

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

А туй на Томас Норфък отнесете!

ПЪРВИ ГЛАШАТАЙ

Дук Хари Херфорд, Ланкастър и Дарби
стои изправен тук пред своя Бог,
пред краля си и себе си самия,
за да докаже, с риск да бъде сам
изобличен в лъжа, че Томас Моубри,
дук Норфък, е виновен във измяна
към Бога, краля и към него лично,
и затова извиква го на бой!

ВТОРИ ГЛАШАТАЙ

Пред вас е Томас Моубри, дук Норфък,
за да се защити и да докаже,
със риск да бъде уличен в лъжа,
че Хари Херфорд, Ланкастър и Дарби

извършил е предателство към Бога,
към краля и към него. Без да трепне,
изпълнен с дръзновение, той чака
сигнала за започване на боя!

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Сигнал за бой! Противници, напред!

Тръбен звук.

На място! Кралят хвърли своя жезъл!

РИЧАРД

Оръжия и шлемове веднага
да сложат на земята и да седнат
в креслата си!

Към благородниците.

А вий елате с мен!...

Тръбите да тръбят, додето ние
не прогласим върховната си воля.

Продължителен тръбен звук.

Елате и изслушайте какво
решихме ний и нашият съвет:
защото не желаем да се багри
земята на държавата ни с кръв,
която е изхранила сама;
понеже са за взора ни омразни
ужасните междуособни рани,
които братски меч е изорал:
и тъй като сме твърдо убедени,
че само орлокрилата надменност
на вашите честолюбиви мисли
и грозната съперническа злоба
са ви подтикнали да нарушите
съня на кроткия, спокойно дишащ
във люлката на нашата страна
прекрасен мир, така че той, уплашен

от тътена на бойни барабани,
от злия рев на медните тръби,
от оглушителния звън на брони,
побягнал, току-виж, и ни оставил
да газим до колене в братска кръв —
заради всичко туй ний двама вас
прогонваме от своите земи.
Под страх от смърт, теб, племеннико Херфорд,
осъждаме, додето не родят
нивята наши десет златни жътви,
да скиташ по чужбина, без да стъпиш
в пределите на нашата държава.

БОЛИНБРУК

Да бъде тъй! В изгнанието мое
ще ме теши, че слънцето едно е
и че лъчът му, който топли вас,
и мен ще грее, гдето да съм аз!

РИЧАРД

За тебе, Норфък, жребий по-суров
отсъдихме, макар и с неохота:
със часове и дни не се измерва
безсрочността на страшния ти срок:
присъдата изгнание навеки
под страх от смърт изричаме за теб.

МОУБРИ

Присъда твърде тежка, господарю,
която не съм чакал от устата
на ваша милост! По-добра награда —
не раната жестока на това
да ме прокудите без дом и стряха —
заслужил съм от вашата десница!
Ще трябва да забравя своя роден
английски говор, който уча вече
четирдесет години, и за мен

езикът във устата ми ще бъде
виола, за която няма лък,
безструнна арфа, сладък инструмент,
заклучен във калъф или попаднал
в ръцете на неук и неумеещ
от него да изтръгне нежен звук.
Зад зъбите и устните ми вие
езика ми затваряте, кралю,
като престъпник зад решетка двойна
и давате му за пазач жесток
невежеството чуждо. Вече стар съм
след дойка първи думи да повтарям,
в училище тепърва да постъпвам —
а по е лош от смърт чрез остър меч
живот с език, лишен от родна реч!

РИЧАРД

Напразна твойта трогваща молба е —
присъдата ни връщане не знае.

МОУБРИ

Тогаз, оставил светъл роден бряг,
потъвам в сенките на вечен мрак!

Тръгва да излиза.

РИЧАРД

Върни се тук! Преди да тръгнеш, трябва
един обет да вземеш за из път!...
Ръцете си, изгнаници, сложете
на кралския ни меч и дайте клетва
във своя дълг към Бога — тъй като
към нас дългът ви е изгнан със вас, —
че няма във изгнание ръка
да си подавате за мир и дружба,
че няма да си виждате лицата,

ни пишете, ни дирите възможност
да усмирите смръщената буря
на досегашната ви неприязън,
сами или със други да кроите
враждебни сговори против властта ни,
народа ни и нашата държава!

БОЛИНБРУК

Заклевам се!

МОУБРИ

Аз също!

БОЛИНБРУК

Чуй ме, Норфък!

Съветвам те, макар твой враг — защото
ако не беше ни попречил кралят,
душата на единия от нас
летяла би във въздуха сега,
прокудена от тленната му плът,
тъй както тази съща плът сега е
прокудена от родния си край —
признай измяната си! Път те чака.
Хвърли от своя гръб, преди да тръгнеш,
товара на виновната си съвест!

МОУБРИ

Не, Болинбрук, ако съм аз изменник,
да бъде името ми заличено
от книгата на живите и, както
оттука съм прокуден, тъй да бъда
и от небето! Но какво си ти,
добре го знаем Господ, ти и аз
и страх ме е, че твърде скоро кралят
ще се разкае, че не ми е вярвал!
Прощавай, господарю! Вече няма
опасност да загубя пътя свой —

освен към къщи, вред ще бъде той!

Излиза.

РИЧАРД

Мой стари чичо Гонт, в огледалата
на твоите очи съзирам ясно
сърцето ти във скръб. Ликът ти блед
със четири години съкращава
престоя на сина ти във чужбина.

Към Болинбрук.

Шест зими разтопят ли своя сняг,
върни се вкъщи си, на всички драг!

БОЛИНБРУК

Със четири по-малко? Господарю,
лета и зими литват като миг
с едничък звук на кралския език!

ГОНТ

Благодаря на своя крал, загдето
заради мене срока на сина ми
скъсява с цели четири години,
но слабо ме съгрява туй, защото
преди оставащите шест години
да са сменили своите луни,
мъждукацията ми светилник, зная,
ще изхаби маслото си до края
и непризнаваща молби и речи,
Безоката Оназ ще ми попречи,
обвила ме във вечния си мрак,
лика на своя син да зърна пак!

РИЧАРД

Какво говориш? Век ти давам още!

ГОНТ

Уви, в това безсилна твоята мощ е:
ти моите ноци можеш да крадеш,
но не една зора да ми дадеш;
да врязваш нови бръчки в мойто чело,
но не да спреш упорното им дело;
смъртта ми да решиш с едничко слово,
но не живот да ми дадеш отново!

РИЧАРД

Синът ти бе осъден от съвет,
във който взе участие и ти —
защо сега се мръщиш ми е чудно.

ГОНТ

Понявга вкусното се смила трудно.
Запитахте вий съдника студен —
да бяхте питали бащата в мен!
Мой син ако не беше — вижда Бог! —
аз нямаше да бъда толкоз строг,
ала от страх, пристрастен да не бъда,
сразих се сам със своята присъда.
А как слухтях от вас да чуя слово,
че съдя своята родна кръв сурово,
ала езика ми не спряхте вие,
живота ми навеки да убие!

РИЧАРД

Прости се с него! Сбогом, Болинбрук!
За шест години си изгнан отгук!

Тръбен звук. Излиза, следван от Свитата си.

ОМЪРЛ

Прощавай, братовчеде! И пиши ни,
отдето и да си, през тез години!

ЛОРД-МАРШАЛЪТ

Не се сбогувам. С вас ще съм, додето
изпреди се пред коня ми морето.

ГОНТ

За друго ли пестиш речта си, сине,
та ням стоиш, когато те изпрацат?

БОЛИНБРУК

Не я пестя, но е оскъдна тя,
когато трябват ми безчетни думи,
за да излея цялата си скръб!

ГОНТ

О, твойта ще е временна раздяла!

БОЛИНБРУК

Да, време на раздяла с радостта!

ГОНТ

Шест зими, сине, преминават бързо.

БОЛИНБРУК

Когато сме щастливи. Но в скръбта
е всеки ден по десет умножен!

ГОНТ

Ти казвай си: „Пътувам за забава!“

БОЛИНБРУК

Сърцето ми принудата ще знае
и ще въздъхва, чуло таз лъжа!

ГОНТ

Представяй си, че морният ти път е
чер плат, на който като драгоценност

ще блесне твойто връщане сред нас!

БОЛИНБРУК

По-скоро всяка крачка в този път
ще ми припомня колко съм далече
от своите драгоценности най-мили.
И няма ли, с години сбирал опит
във работилницата на Скръбта,
да се похваля със това накрая,
че от чирак съм станал неин калфа?

ГОНТ

Разумният човек намира пристан
навсякъде под Божието слънце.
Вземи съвет от неизбежността —
учител като нея втори няма.
Кажи си, че ти краля си прокудил,
а не той — теб. Скръбта по-тежка става,
усети ли, че носим я нетвърдо.
Внуши си, че не си изгнан от краля,
а пратен си от мен да дириш чест;
или си представи, че чумен облак
надвиснал е над нас и ти си тръгнал
да търсиш другаде по-ведър климат;
предположи, че всичко туй, което
обичаш и скъпиш, е там, където
отиваш, не отдето си поел;
да бъдат птичките за теб свирачи,
тревата — под застлан на бална зала,
цветята в пътя ти — прекрасни дами,
а стъпките ти — лек приятен танц;
по-слабо хапе тягостната скръб,
когато с присмех ѝ обърнем гръб!

БОЛИНБРУК

О, кой могъл би жар да носи в шепа,
представяйки си ледния Кавказ;

да притъпи глада си само с мисъл
за пиршество с отбрани ястия;
да легне гол във декемврийска пряспа,
въобразявайки си юлска жега?
Най-лоши рани прави злата скръб,
когато тъп е подлят ѝ зъб!

ГОНТ

Ела, не стой така, мой сине мил!
Със твойта младост аз не бих скърбил.

БОЛИНБРУК

Тогава сбогом, Английо безценна,
любима майко и кърмачко моя,
аз още стъпвам върху твойта пръст,
но гдето и да съм, далеч от нея,
с английската си кръв ще се гордея!

Излизат.

ЧЕТВЪРТА СЦЕНА

Кралският дворец.

Влизат — от една врата — Крал Ричард, придружен от Багот и Грийн; а от друга — Омърл.

РИЧАРД

... Да, забелязахме... Омърл, догде изпратихте достойния дук Херфорд?

ОМЪРЛ

С достойния — по ваши думи — дук се разделих, щом стигнахме до пътя.

РИЧАРД

И нека чуем — много ли сълзи проляхте там?

ОМЪРЛ

Аз — ни една, ей Богу!

Североизточният вятър само, задухал във очите ми, измамно изстиска малко влага за украса на кухнята раздяла между нас.

РИЧАРД

Какво ви каза братовчед ни?

ОМЪРЛ

„Сбогом!“

И тъй като сърцето ми отказа да оскверни с неискреност туй слово, престорих се на тъй убит от мъка, че всичките ми думи да изглеждат заровени във гроба на скръбта.

Ей Богу, ако с думичката „сбогом“
могъл бих да множа и удължавам
годините на краткия му срок,
аз бих му дал цял том с такива „сбогом“,
но тази мощ те нямаха и той
от мене не получи ни една.

РИЧАРД

Той, братовчеде, наш е братовчед,
но е съмнително дали когато
се върне от изгнание, ще иска
да види своите родственици тук.
Ний лично — и със нас Грийн, Багот, Буши —
го наблюдавахме как без достойнство
се мазнеше на простата тълпа,
за да се вмъкне в нейното сърце,
слугите как обслужваше с усмивки,
как майсторски за майсторите прости
играеше смиреност пред съдбата,
стремейки се в изгнание да вземе
със себе си и тяхната любов.
Пред продавачка някаква на стриди
отложи шапка; двама каруцари
му пожелаха Господ да е с него
и той така с поклон им отговори:
„Благодаря ви, драги ми земляци!“,
като че ли в очите на народа
бе наш наследник, бъдещ господар!

ГРИЙН

Далеч от нас е той и нека бъдат
и мислите ви по-далеч от него!
Ирландският метеж на дневен ред е
и иска, господарю, спешни мерки,
защото всеки ден пропуснат носи
за него полза, а за нас вреда.

РИЧАРД

Ще поведем войската ние лично
и тъй като разкошният ни двор
и кралската ни щедрост са донейде
пооблекчили нашата хазна,
ще трябва своето кралство да дадем
в изполица, та с дохода от него
да срещнем нуждите на таз война;
а ако туй не стигне, ще дадем
на своите наместници права
чрез полици на бяло да облагат
заможните в страната с тежки суми,
които ще ни пращат там, защото
ще тръгнем за Ирландия веднага.

Влиза Буши.

Какво ни носиш, Буши?

БУШИ

Господарю,
Джон Гонт е пратил да ви съобщят,
че неочаквано е заболял
и много иска да говори с вас.

РИЧАРД

Къде е на легло?

БУШИ

Във Илихауз.

РИЧАРД

Дано успее лекарят му някак
да го натика в гроба час по-скоро!
Сандъците му тежки ще помогнат
да облекчим паричните си нужди.
И тъй на път! Дай Боже, да успеем,
макар и бързали, да закъснеем!

ВСИЧКИ
Амин!

Излизат.

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

ПЪРВА СЦЕНА

Лондон. Илхауз.

Влизат Джон Гонт — болен, Йорк, Нортъмбърланд и Слуги.

ГОНТ

Дали ще дойде кралят, та да мога
с последния си дъх добър съвет
да дам на своеволната му младост?

ЙОРК

Недей прахосва сили — все едно,
съветите не стигат до слуха му.

ГОНТ

Езикът на умиращите можел
като добрата музика да кара
човеците да слушат, тъй съм чувал:
броени думи никой не хаби;
с труд шепнени, в тях правдата тръби
и нашето ухо е по-открито
към който чувства, че е близък краят,
отколкото към младите, които
за своя полза често ни ласкаят;
по-ярко помним него — вече странник —
и туй, което казва той, защото
е сетен звук на флейта, лъч на заник,
последен сладък вкус от пиршеството.
Крал Ричард приживе не ме изслуша,
дано слуха му — гаснейки — отпуша!

ЙОРК

Не, той задръстен е със комплименти —
а пък пред тях и мъдрият е слаб, —

с любовни песни, чийто вреден звук
е винаги подмамвал младостта,
със слухове за италиански моди,
подир които нашата страна,
задъхана, търчи, откак се помни,
в маймунско подражание! Каж ми,
нима се е родила нейде новост —
макар безвкусна, колкото си щеш! —
която, пусната от услужливци,
да не бръмчи в ушите му след миг?
Разумните напътствия не влизат
в ума му, гдето властвува капризът,
и ти за него не хаби слова —
не ти достига дъх и без това!

ГОНТ

Издъхвайки, усещам, че смъртта
ми вдъхва дарбата на предсказател:
младежкото му буйство ще е кратко,
защото буен огън бързо свършва,
дъждецът трае, а пороят спира,
тоз, който гони коня, капва скоро,
и чаплата Суетност много бързо,
изяла всичко, себе си разкъсва^[13].
Тоз кралски трон, тоз остров скиптроносец,
таз горда твърд, туй жилище на Марса,
тоз земен рай, таз крепост, във която
природата сама ни е укрила
от мор и от войни, тоз свят отделен,
родина на добра порода хора,
тоз ценен камък в сребърния пръстен
на океана, който го предпазва
като защитен вал и ров на крепост
от завистта на другите страни,
тоз край благословен, таз честна пръст,
това велико кралство, тази наша
прекрасна Англия, таз родна майка

и дойка на почитани крале,
прославили се вредом по света
с дела на рицарство и християнство,
чак до упорната Юдея, гдето
е гробът свят на нашия Спасител —
когато си представя, че таз скъпа,
безценна люлка на велики хора
е дадена — о, смъртен срам! — под наем
като чифлик, като стопанство селско!
Таз Англия, която досега
бе обсадена само от морето
и даваше със скалния си бряг
добър отпор на влажния Нептун,
сега е в плен, обвързана позорно
в шумящи свитъци от овча кожа,
напръскани с мастилени петна!
Таз Англия, бленуваща победи,
сама се победи по срамен начин.
Да знам, че с мен издъхнал би тоз срам,
със радост към смъртта бих тръгнал сам!

Влизат Крал Ричард и Кралица Изабела, следвани от Омърл, Рос, Уилоби, Буши, Багот и Грийн.

ЙОРК

Пристига кралят. Мек бъди със него —
седло не носят буйните жребци.

КРАЛИЦАТА

Как чувствате се, чичо Ланкастър?

РИЧАРД

Е, как сме, Гонт? На своя пост все още?

ГОНТ

На пост все още, но изпосталял
от много постене по ваша воля:

за спящата си Англия не спя
и този пост безсънен ме стопи;
отказана ми бе и радостта,
подхранваща бащите — да не виждам
любимия си син, тоз втори пост
ме смъкна още повече, кралю;
а моите мъки, те не знаят пост
и аз, от изпитания изпит,
от ядове изяден, се страхувам,
че този мой вързоп от кости жалък
за гроба ми ще бъде постен зальк.

РИЧАРД

Болник тъй леко думи да плете?

ГОНТ

Над мойта скръб си правят глуми те —
от теб я имам аз и се старая
да я прикривам, за да те лаская.

РИЧАРД

Един умиращ да ласкае здрав?

ГОНТ

Най-често е обратно, тук си прав.

РИЧАРД

Защо тогаз ти мене ще ласкаеш?

ГОНТ

Защото си умиращ, без да знаеш.

РИЧАРД

Аз здрав съм, а теб виждам, че си зле.

ГОНТ

Пък аз зле виждам теб, и в двоен смисъл:

зле виждам те, и виждам те, че зле си.
Страната ти е твоят смъртно ложе,
в което ти лежиш със болно име,
свещеното си тяло поверил
на тези точно лекари, които
са го направили да заболее.
Безброй ласкатели са се вгнездили
във твоята корона, чийто обръч
е колкото главата ти, но кара
да страда тежко цялата страна.
О, ако твоят дядо би могъл
с око на прорицател да прозре,
че неговият внук ще носи гибел
на синовете му, за да държи
далеч от тебе бъдещия срам,
от трона би те смъкнал, преди още
да си го обладал, та, обладан
от злите духове, до туй да стигнеш,
че днеска да се смъкваш сам от него!
Да беше ти владетел на света,
пак срамно би било да отдадеш
страната си в аренда, а когато
на тоя свят владееш само нея,
сврѣхсрам за теб е да я срамиш тѣй!
Не си ти крал на Англия, а неин
владелец само, чифликчия, който
е подчинен на нейните закони
и сам...

РИЧАРД

Умопобъркал се старик,
с предлога, че самият си във треска,
ти дрѣзваш с вледеняващи заплахи
да правиш бледи кралските ми бузи,
като изгонваш гневната ми кръв
от нейните владения! Кълна се
във кралската си власт, ако не беше

брат на сина на славния ни Едуард,
езикът ти, сечащ с такава смелост,
главата ти да е отсякъл вече
от тези непочтителни плещи!

ГОНТ

Не ме щади, о, сине млад на Едуард,
затуй че на баща му Едуард син съм!
Като новоизлюпен пеликан
кръвта на своя род ти пил си вече^[14],
и брат ми, простодушният ни Глостър,
могъл би да свидетелства, че никак
не чувстваш угриzenia, когато
ти трябва малко Едуардова кръв;
така че помогни на болестта ми
и, както прави Времето с косата,
срежи един цветец, отдавна сух!
Дорде си жив, да те покрива срам,
а след това да става по-голям! —
това за теб е моята прокоба...
Носете ме в леглото... после в гроба —
живота да обичат тез, които
живеят във спокойствие честито!

Излиза заедно с Нортъмбърланд и Слугите си.

РИЧАРД

И в гроба да отидат тези, дето
живеят с дърта злоба във сърцето!

ЙОРК

Отдайте думите му, господарю,
на възрастта и тежката му болест —
той, колкото и Херфордският дук,
обича ви... да беше дукът тук!

РИЧАРД

Да, толкоз! Но и аз — не го отричам —
ей Богу, също толкоз ги обичам!

Влиза отново Нортъмбърланд.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Кралю, старикът Гонт те поздравява.

РИЧАРД

Какво говори?

НОРТЪМБЪРЛАНД

Нищо не говори.
Живот и думи той похарчи вече
и срокът му на таз земя изтече.

ЙОРК

И Йорк мечтае за такъв банкрут,
поставящ край на всеки смут и труд.

РИЧАРД

От клона пада, щом е зрял плодът.
Той стигна вече, нас ни чака път.
Достатъчно за туй. Сега да видим
въпроса за ирландската война:
ний трябва да изтребим тези груби
и чорлави бунтовници, които
живеят там, където нямат достъп
останалите ядовити твари^[15];
и тъй като за туй голямо дело
ще трябват средства, в полза на хазната
иземаме пари, сребро, посуда
и движимости, собственост до днеска
на нашия покоен чичо Гонт!

ЙОРК

И докога дългът ми ще ме кара
да нося на неправдите товара?
Погуби Глостър и прокуди Херфорд,
обиди Гонт и ощети безброй
английски граждани, осуети
женитбата на бедния ни Хари,
мен хвърли във немилост — и туй всичко
не ме накара ни веднъж във гняв
да свъся вежди, ни веднъж да смръщя
пред теб лице, могъщи господарю!
Най-малкият съм аз от синовете
на славния ни Едуард, а баща ти
бе негов първенец и уелски принц:
не помня, в бой, по-гневен, страшен лъв,
не помня, в мир, по-нежен, кротък агнец
от този млад, чудесен благородник!
Лика му имаш — точно тъй баща ти
изглеждаше на твоите години,
но той чумереше се на вразите,
а не на своите; в битка бе спечелил,
каквото харчеше, а не хабеше
спечеленото в битки от баща му;
ръката му, от кръв роднинска чиста,
бе в кръв от враговете на рода му.
О, Ричарде, граф Йорк е твърде много
замаян от скръбта си, инак той
едва ли би сравнявал тебе с него!

РИЧАРД

Какво ви става, чичо?

ЙОРК

О, кралю,
простете ми — защото, ако не,
ще мина и без прошка и дори
ще бъде по-добре, ако я нямам! —

вий искате да вземете имота
и ленните права на Хари Херфорд.
Защо? Нима не беше предан Гонт?
Или синът му Хари не е честен?
Нима е недостоен Гонт да има
след себе си наследник? Или син му
е недостоен да го наследи?
Зачеркнете ли правото на Херфорд,
зачеркват безчетни, осветени
от времето права и грамоти.
След „днес“ тогава няма да е „утре“,
вий няма да сте вий! Защото как,
не пак ли по наследство вий сте крал
И ако вие, казвам ви пред Бога,
си присвоите — да не дава Бог! —
законните права на Хари Херфорд
и отмените своето писмо,
което разрешава на сина
чрез пълномощници да придобие
земите на баща си, и с това
сам скъсате васалската му клетва,
добре помнете, хиляди беди
навличате си, хиляди сърца
отблъсват от себе си! И даже
подтикват и моята лоялност
към мисъл, немислима за честта ми!

РИЧАРД

Мислете я! Тя няма да ни сплаши!
Имотите на Гонт ще станат наши!

ЙОРК

Без мен ще стават. Да ви пази Бог!
Отивам си, кралю. Не съм пророк,
но в миналото взрян, ви казвам смело:
не чакайте добро от лошо дело!

Излиза.

РИЧАРД

Вий, Буши, съобщете на граф Уилтшир^[16]
да се яви при нас, тук, в Илихауз,
за да извърши нужното. Ний утре
ще тръгнем за Ирландия и мислим,
че за това е вече крайно време.
През нашето отсъствие граф Йорк
ще управлява Англия, понеже
е справедлив и предан на престола.
И тъй, на път!... Засмейте се, мадам,
до утре кратък срок е даден нам!

Тръбен звук. Излизат всички освен Нортъмбърланд, Уилоби и Рос.

НОРТЪМБЪРЛАНД

И тъй, милорди, Ланкастър е мъртъв.

РОС

И все пак жив, защото син му дук е.

УИЛОБИ

По титла, да, но не и по земи.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Би бил, ако се спазеше законът.

РОС

Сърцето ми от бreme ще се пръсне,
преди езикът да го облекчи!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Излей го в реч! Да онемее, който
повтори я, за да ти стори зло!

УИЛОБИ

Ако за Херфорд искаш да говориш,
започвай смело! Жаден съм да чуя,
че някой сторил е добро за него.

РОС

Добро за него нямам как да сторя
освен ако е според вас добро,
че жаля го, загдето бе тъй грозно
ограбен и оставен без наследство.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Кълна се в Бога, срам са тез неправди
над него, принц със кралска кръв, и още
над толкоз благородници на тази
страна във залез! Кралят не е крал,
а жертва на ласкатели и стига
от чиста злоба те да му прошепнат
измислица за някого от нас,
той вяра дава ѝ и всички вкупом
преследва ни до синове и внуци!

РОС

Обложи с тежки данъци народа
и с туй от себе си го отчужди;
глоби и знатните за стари разпри
и тъй и техните сърца загуби!

УИЛОБИ

И всеки ден измисля нов налог,
ту заеми, ту полици на бяло —
къде ги дява всички тез пари!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Не в походи, защото не воюва,
а губи със отстъпки туй, което
предците му спечелили са с меч.

Той харчи повече във мирни дни,
отколкото те — в своите войни!

РОС

Граф Уилтшир взел е кралството в аренда.

УИЛОБИ

Длъжник фалирал имаме за крал!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Крушение и срам висят над него!

РОС

Макар да е обложил всичко живо
за своя поход във Ирландско, трябва
да окраде един злочест изгнанник!

НОРТЪМБЪРЛАНД

И негов родственик! О, долен крал!
Но злият вихър се е разиграл,
а ние, лордове, не дирим завет.
Платната ни раздира той, а ние
загиваме със скръстени ръце!

РОС

Крушението виждаме сега,
когато късно е, защото дълго
търпяхме с вас причините за него.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Не е така, приятели. Аз виждам
във орбитите кухи на смъртта
живота да наднича, но не смея
да споделя със вас добрите вести.

УИЛОБИ

Не, казвай всичко, както ний на теб!

РОС

Не се съмнявай в нас, Нортъмбърланд!
Ний тука сме като един човек
и твоите думи ще са само мисли
на общия ни ум. Така че казвай!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Добре тогаз: получих от Порт Блан,
пристанище в Бретания, вестта,
че Хари Херфорд, Реджиналд, лорд Кобам
(синът на графа Аръндел, наскоро
избягал от дома на Ексетър),
и брат му, бившият архиепископ
на Кентърбъри, а сега изгнаник,
сър Томас Ърпингам, сър Томас Рамстън,
сър Робърт Уотъртън, сър Джон Норбъри
и Франсиз Куойнт, ескуайр^[17], във тоз момент,
натъпкали трихилядна войска
във осем тежки кораба, с които
ги е снабдил бретанският владетел,
към острова ни плават с пълна скорост
и в много кратък срок възнамеряват
да хвърлят котва някъде на север.
Дори могли са вече да са там,
но чакали са кралят да поеме
на запад, към Ирландия. Така че
ако желаят вашите сърца
хомота от врата си да отхвърлим,
злочестия си край да окрилим,
престола му заложен да откупим,
короната му от праха да лъснем
и да направим кралската ни власт
да бъде власт, а не предмет на търг,
след мен тогаз, напред, към Рейвънспърг^[18]!
А ако дух ви липсва и не щете —
печат на устни: аз ще тръгна сам!

РОС

Страхливците раздумвай! На конете!

УИЛОБИ

Преди да сте поели, ще съм там!

Излизат.

[13] „... чаплата... себе си разкъсва“ — морската чапла (cormorant) била по Шекспирово време символ на лакомията и такова поверие съществувало за нея. ↑

[14] „... като новоизлюпен пеликан... пил си вече...“ — съгласно поверието пеликанът понякога, за да изхрани малките си, се наранявал и им давал да пият от собствената си кръв. ↑

[15] „... нямат достъп... ядовити твари...“ — според легендата патронът на Ирландия свети Патрик изгонил от нея всички отровни змии. ↑

[16] *Граф Уилтшир* — Уилям Скруп, граф Уилтшир, бил ковчежник на кралството по времето на Ричард. ↑

[17] *Ескуайр* — благородник от ниска степен. ↑

[18] *Рейвънспърг* — пристанище в Северна Англия. ↑

ВТОРА СЦЕНА

Летният кралски дворец в Уиндзор.

Влиза Кралица Изабела, придружена от Буши и Багот.

БУШИ

Госпожо, вий сте прекомерно тъжна,
а помним, че разделяйки се с краля,
му дадохте обет да не скърбите
и да поддържате духа си бодър.

КРАЛИЦАТА

Угаждайки на неговата воля,
аз дадох го, но как да го изпълня,
угаждайки на своята наклонност?
А не разбирам по какви причини
ще съм поканила скръбта на гости
освен по таз, че сладкият ми Ричард,
най-скъпият ми гост, ме е напуснал.
Но в тъмната утроба на Фортуна
за мене зрее, чувствам, бъдна скръб,
и мойта глъб душевна тръпне плаха
от нищо, във което има нещо
по-скръбно от разлъката ми с краля.

БУШИ

На всякоя действителна печал
се падат двайсет призрачни, които
приличат ѝ, но истински не са,
защото през кристала на сълзите
окоето на скръбта ни размножава
единния предмет във рой лъжовни.
Като в онез измамливи картини,
които, гледани отпред, са само

разхвърляни петна, но отстрани
добиват образи, и вие също,
мадам, понеже гледате накриво
разлъката със вашия съпруг,
откривате и други освен нея
причини за тъгуване, които,
погледнати в действителност, са сенки
на нещо недействително. Така че
освен отсъствието на съпруга
недейте плака по причина друга.
Такава няма или ако има,
по този начин тя е обяснима.

КРАЛИЦАТА

Така е може би, но нещо в мен
говори друго. Все едно, не мога
да не тъгувам и макар да зная,
че сигурно от нищо правя нещо,
туй нищо с нещо тегне ми зловещо.

БУШИ

Кое то „нещо“ не е нищо друго
освен въображение, мадам.

КРАЛИЦАТА

И нищо по-невярно аз не знам:
въображенията произлизат
от някоя предшественица-скръб,
а с мен не е така и щом не зная
да е дошло от нещо мойто „нищо“,
то може би в туй „нищо“ има нещо...
Когато дойде, ще се разбере,
ала сега не знам какво гнети ме,
скръбта ми си е скръб, но е без име.

Влиза Грийн.

ГРИЙН

Поклон, кралице! Господа, здравейте!
Надявам се, че кралят ни не е
отплавал за Ирландия, госпожо.

КРАЛИЦАТА

Защо „надяваш се“? Не ми е ясно.
Надеждата ни трябва да го иска
отплавал вече: планът му разчита
на бързина. Защо тогаз изказваш
надежда, че не е отплавал още?

ГРИЙН

Защото той е нашата надежда
и, върнал се с войската си, могъл би
да задуши надеждата на злия
предател Болинбрук; понеже той,
сам сложил край на своята присъда,
е слязъл на брега с големи сили
при Рейвънспърг.

КРАЛИЦАТА

Да ни закриля Господ!
Какво говориш?

ГРИЙН

Истината само.
И още нещо: граф Нортъмбърланд,
синът му Пърси, лордовете Рос,
Бомонд и Уилоби със други знатни
са минали на негова страна.

БУШИ

А вий защо не сте ги обявили
метежници и врагове на трона?

ГРИЙН

Направихме го и тогаз граф Уустър
пречупи сенешалския си жезъл^[19]
и със семейство и слуги избяга
при Болинбрук.

КРАЛИЦАТА

Ти, мрачни Грийн, бабуваш на скръбта ми,
а Болинбрук е грозната й рожба.
Чудовище душата ми изхвърли
и ето ме, задъхана родилка,
прибавям скръб към скръб, към мъка — мъка!

БУШИ

Не се отчайвайте, мадам!

КРАЛИЦАТА

Защо?

И кой ще ми попречи? Аз отхвърлям
лъжливата Надежда, тая мила
измамница, лукавка, преструвана,
която тъй мъчително и дълго
поддържа връзката ни със живота,
развързвана тъй нежно от смъртта.

Влиза Йорк.

ГРИЙН

Дук Йорк пристига.

КРАЛИЦАТА

Със загрижен вид,
и стегнал във желязо дряхла шия...
За Бога, утеши ме, скъпи чичо!

ЙОРК

Това би значело да ви излъжа.
Утехата е горе, ний сме долу,
където има само скръб и грижи.
Съпругът ви далеч победи търси,
а загубите търсят го в дома му.
Страната да крепя той мен остави,
едва крепящ се сам на стари кости.
След пиенето иде главоболът
и той ще види колко струват тез,
в които толкоз вярваше до днес!

Влиза Прислужник.

ПРИСЛУЖНИКЪТ

Синът ви беше тръгнал, господарю,
когато стигнах там.

ЙОРК

Така ли? Тръгнал?
Тогава нека всичко тук да тръгне,
нагдето ще! Дворянството е с бунта,
народът засега е безучастен,
но мисля, че и той ще тръгне с Херфорд...
Върви във Плеши при снаха ми Глостър
и й кажи по тебе да ми прати
хиляда фунта. Покажи й туй!

Дава му пръстена си.

ПРИСЛУЖНИКЪТ

Забравих да ви кажа, господарю.
Минавайки край замъка таз сутрин...
но другото ще ви достави болка.

ЙОРК

Какво е то?

ПРИСЛУЖНИКЪТ

Дукеса Глостър час преди това се бе поминала.

ЙОРК

О, Боже мой,
какво море от мъка изведнъж
залива таз измъчена земя!
Не знам какво да правя! Бих желал
тогава кралят — без да му изменям —
да беше взел и моята глава
като на брат ми!... Как? До този миг
в Ирландия не е изпратен никой?
Отде да взема средства за войната?
Елате, сестро... племеннице тоест!
Обърках се... Ти бягай до дома,
вземи кола и бързо тук докарай
каквото там оръжие намериш!

Прислужникът излиза.

Набирайте войници, господа,
и то по-бързо! Ако зная как
да се оправя с таз неуправия,
която са ми тикнали в ръцете,
лъжец да съм! И с двамата съм сродник:
единият е мой помазан крал
и него дълг и клетва ме заставят
да защитавам: другият обаче,
и той мой близък родственик, е тежко
онеправдан от същия тоз крал
и него кръв и съвест ми диктуват
да подкрепя... Добре, натам ще видим...
Елате, драга, аз ще се погрижа
за вас и всичко... Господа, вървете,
събирайте войски и с тях веднага
явете се във Баркли... Аз ще трябва

да ида и във Плеши...
Но где за всичко време да открива
в таз Англия на смут и бъркотия!

Излиза заедно с Кралицата.

БУШИ

А от Ирландия все няма вести.
Ний пращаме писма с попътен вятър,
но отговор не иде. Пък за нас е
изключено да наберем войска,
способна да възпре такъв противник.

ГРИЙН

А обичта на краля ни към нас
ни прави мразени от тез, които
не го обичат.

БАГОТ

А не го обича
менливият народ, чиято обич
е във кесията: в каквата мярка
опразваш нея, във такава пълниш
сърцето му със смъртна неприязън.

БУШИ

И всички във страната за това
осъждат краля.

БАГОТ

Те ако ще съдят,
и ний ще патим като близки нему.

ГРИЙН

Аз тръгвам днес към Бристолската крепост.
Граф Уилтшир, както чух, е вече там.

БУШИ

И аз ще се укривя там със вас.
От простолюдието можем само
едно да чакаме: със куча ярост
да ни разкъса всички на парчета!...
Ще тръгнете ли с нас?

БАГОТ

Не, аз ще ида
в Ирландия при краля. Тъй че, сбогом!
Ако в предчувствията правда има,
за сетен път се виждаме ний трима.

БУШИ

Йорк може да отблъсне Болинбрук.

ГРИЙН

Със същия успех горкият дук
би преброил звездите на небето
или вода би носил във решето.
Във неговото войнство ще се пада
един боец на беглеци хиляда.
Очакват го разгроми и провали...
Е, сбогом!

БУШИ

Не, довиждане!

БАГОТ

Едва ли!

Излизат.

[19] *Сенешалски жезъл* — терминът „сенешал“ (управител на замък или дворец) е използван тук вместо термина „steward“ на

оригинала. Върховният стюард на Англия бил длъжностно лице, което ръководело коронациите и присъствало при съденето на лордовете. [↑](#)

ТРЕТА СЦЕНА

В Глостършир.

Влизат Болинбрук и Нортъмбърланд с Войската си.

БОЛИНБРУК

Далеч ли сме от Баркли, драги графе?

НОРТЪМБЪРЛАНД

Аз чужденец съм в Глостършир, милорд,
а тези голи тягостни бърда
разтягат всяка миля и превръщат
пътуването в мъка. И все пак
за мен речта ви сладка беше захар,
подслаждаща умората от пътя,
и мисля си: кой знае колко тежко
за Рос и Уилоби ще бъде туй
пътуване от Рейвънспърг до Котсуълд^[20]
без вашата компания, която,
кълна ви се, немалко облекчи
за мене изнурителния преход;
но техният ще бъде подсладен
от мисълта, че ще получат туй,
което имам аз понастоящем,
а мисълта за бъдещата радост
е радостна като самата нея,
така че и за тях ще бъде пътят
тъй кратък, както стори го за мене
компанията ви.

БОЛИНБРУК

Не, тя не струва
добрите ви слова. Но кой пристига?

Влиза Хари Пърси.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Това е син ми, Хари Пърси, пратен
от брат ми Уустър, кой го знай отде...
Е, казвай, Хари, как е твоят чичо?

ПЪРСИ

Надявах се от вас да го узная.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Нима не е с кралицата?

ПЪРСИ

Не, сър.

Служения си жезъл той строши
и изостави кралския дворец,
като разпусна цялата прислуга.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Защо го е направил? Беше инак
настроен при последната ни среща.

ПЪРСИ

Направи го, милорд, когато чу,
че вие обявен сте за изменник.
Подир това пое към Рейвънспърг,
за да предложи своите услуги
и средства на дук Херфорд; мен изпрати
да разузная в Баркли колко души
набрал е там граф Йорк и, сторил туй,
аз също да отида в Рейвънспърг.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Нима забравил си дук Херфорд, момко?

ПЪРСИ

Не съм, милорд. Не се забравя нещо,
което не си знаел, а пък дука
очите ми до днес не са видели.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Тогава гледай го! Това е той.

ПЪРСИ

Предлагам ви услугите си, сър!
Вземете ги, неопитни и млади —
съзрели с възрастта ми, те ще станат
полезни и достойни за похвала.

БОЛИНБРУК

Благодаря ти, мой любезни Пърси,
и знай, че ако с нещо надарен съм,
туй нещо е способността да помня
приятелите си; и възвисена
със твоя помощ, моята съдба
ще знае как да възвиси и тебе.
Сърцето ми тоз договор подписва,
ръката ми поставя му печат!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Далече ли е Баркли? Какво прави
старикът Йорк със своите войници?

ПЪРСИ

Хей там, зад тез дървета се белее
зидът на замъка. Бойци — към триста.
От знатните във него се намират
Йорк, Баркли, Сеймър... и това е всичко.

Влизат Рос и Улоби.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Пристигат, виждам, Рос и Уилоби
със шпори в кръв и пламнали лица!

БОЛИНБРУК

Здравейте, драги лордове! Разбирам,
преследвате един изгнан предател.
Сега богат съм с празна благодарност,
но тя ще се напълни в бъдно време
с награди за сегашния ви труд.

РОС

Това че тук сте, е за нас награда.

УИЛОБИ

И даже твърде щедра за труда ни.

БОЛИНБРУК

„Благодаря ви“ — все със тази дума —
богатство на бедняка, — докато
съдбата ми не стане пълнолетна,
ще трябва да подменям щедростта.
Но кой пристига?

Влиза Баркли.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Струва ми се, Баркли.

БАРКЛИ

Изпратен съм с послание до вас,
лорд Херфорд.

БОЛИНБРУК

Назовете ме тогаз
дук Ланкастър! За тази своя титла
пристигнал съм във Англия, милорд,

и докато от вас не я получа,
ни дума не ще имате от мен!

БАРКЛИ

Недейте ме разбира зле, милорд —
не съм помислял да зачерквам титли.
Изпратен съм при вас, лорд... който щете...
от управляващия таз страна
дук Йорк, за да узная от вас лично:
защо, като използвате това, че
отсъства кралят ни, за своя корист,
заплашвате със меч мира в страната?

Влиза Йорк, следван от Свита.

БОЛИНБРУК

Не се нуждая вече от посредник —
самият дук пристига.

Коленичи.

Знатни чичо!

ЙОРК

Сърце смирено покажи, а не
коляно пъргаво, което може
да се огъва всякак!

БОЛИНБРУК

Благи чичо!

ЙОРК

Не съм ти нито чичо, нито благ!
Предателите родственици нямат,
а тази дума „благост“ е кощунство
в устата на безверник и изменник!
Защо посмя с крака си на прокуден
да се докоснеш до английска пръст?

Но от това „защо“ се раждат други:
как тъй посмя да минеш толкоз мили
по мирната й гръд и да накараш
със трясък на оръдия за смърт
селата й от ужас да бледнеят!
Използваш туй, че кралят е далече?
Хлапако дръзки, той е тук, оставил
властта си в мойто предано сърце.
Да бях сега тъй млад и огнен, както
по времето, когато двама само
с баща ти Гонт от хиляди французи
освободихме Черния ни принц^[21],
тоз Марс между мъжете, о, тогава
как бързо таз ръка, която днес
параличът сковал е, би ти дала
наградата, която заслужаваш!

БОЛИНБРУК

Мой благи чичо, нека да узная:
в какво е всъщност моята вина?

ЙОРК

В това е всъщност тя, че си извършил
най-страшен грях: предателство и бунт.
В изгнание си пратен, а предсрочно
завърнал си се тук и предизвикваш
с оръжие законния си крал.

БОЛИНБРУК

Когато бях изгнан, аз бях дук Херфорд,
а за да бъда Ланкастър, се връщам.
И от сърце ви моля, знатни чичо,
да прецените с безпристрастна мярка
неправдите, които изтърпях.
Като ви гледам, сякаш виждам жив
баща си Гонт. Тогава, татко мой,
ще позволите ли да бъде син ви

осъден да се скита по чужбина,
лишен от звания и от права
насилствено и в полза на случайни
прахосници? Защо роден съм знатен?
Щом братовчед ми е английски крал,
аз трябва да съм Ланкастърски дук!
Ако баща ми бе ви надживял
и дук Омърл, синът ви, бе така
онеправдан, у чичо си Джон Гонт
той би намерил втор баща, способен
да погне тез, които го обиждат,
и да ги гони чак до миша дупка!
Отказва ми се да получа своите
наследствени земи, макар да имам
за туй изричното писмо на краля!
Имуществото на баща ми бива
продадено на търг и разпиляно!
Какво ще ме съветвате да сторя?
Обръщам се законно към съда —
не съм могъл да действавам чрез трети!
И ето ме, пристигнах сам да искам
изконното си право на наследник.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Над дука бе извършена неправда!

РОС

От вас зависи тя да се поправи!

УИЛОБИ

С наградите му раснат долни хора!

ЙОРК

Изслушайте ме, лордове английски!
Че моят племенник онеправдан е,
аз чувствах и каквото можех, правех,
за да изправа неговия случай.

Но с меч за своите титли да се бори,
закона на страната да измества,
да търси правото си чрез неправда,
така не може! Туй е бунт и вие,
които му помагате, сте с него
виновни в бунт към краля и закона!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Дук Херфорд се закле, че иде тук
да дири само своето; ний всички
заклехме се да му окажем помощ;
и радост да не види този, който
погази тая свята наша клетва!

ЙОРК

Уви, предчувствам как ще свърши туй,
но съм безсилен да ви спра, защото
войската ми е слаба, а страната
оставена в безредие. Да можех,
кълна се в Бога, бих ви изловил
и пратил, коленичили пред трона,
да просите пощада! Но понеже,
уви, не мога да направя туй,
помнете, че оставам вън от спора.
И тъй, прощавайте!... Освен ако
желаете да влезете за отдих
и пренощувате зад тез стени.

БОЛИНБРУК

Приемаме поканата ви, чичо,
но ще ви молим да ни придружите
подир това до Бристолския замък,
във който се укриват Буши, Багот
и техните приятели, тез гадни
гъсеници по нашата държава,
които клетва дал съм да изстребя.

ЙОРК

Не ви отказвам, но и „да“ не казвам.
Закона наш не искам да погазвам.
И тъй, приятел — не, но не и враг,
добре дошли, понеже няма как!

Излизат.

[20] *Котсуълд* — градче в графство Глостър — център на игри и състезания по Шекспирово време. ↑

[21] „... *Черния ни принц...*“ — става дума за Уелския принц Едуард. ↑

ЧЕТВЪРТА СЦЕНА

Уелс.

Влизат Солзбъри и един Капитан на уелски отряд.

КАПИТАНЪТ

Лорд Солзбъри, десети ден стоим.
Със труд задържам хората си в строя,
а пък от краля няма новини.
Отиваме си. Тъй че сбогом, сър!

СОЛЗБЪРИ

Валиецо, задръж ги още ден —
във тебе е надеждата на краля!

КАПИТАНЪТ

Ний мислим, че крал Ричард е умрял.
В градините ни лавърът повехна
и метеори карат да треперят
недвижните звезди по небосвода,
луната гледа кървавочервена
и мършави гадатели предсказват
ужасни изменения. Навред
богатите скърбят, сганта танцува:
едните в страх, че ще загубят туй,
което имат; другите с надежда,
че ще добият туй, което нямат.
Тез признаци явяват се, когато
кrale провалят се или умират,
и, убедени във смъртта на Ричард,
към къщите си всички вече тичат.
Така че сбогом, сър!

Излиза.

СОЛЗБЪРИ

О, Ричард! Мойта скръбна мисъл вижда
как бързо като падаща звезда
полита славата ти от небето
към ниската земя; как твойто слънце,
залязващо на запад, в сълзи гледа,
вещаейки ни кърви и безреда!
От свойте изоставен си, уви,
и всяко нещо срещу теб върви!

Излиза.

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

ПЪРВА СЦЕНА

Бристол. Пред замъка.

Влизат Болинбрук, Йорк, Нортъмбърланд, Лордове и Войници, водещи пленените Буши и Грийн.

БОЛИНБРУК

Да дойдат по-наблизо!... Грийн и Буши,
с подробности от злия ви живот
душите ви аз няма да измъчвам —
немилосърдно би било това,
защото те след малко ще напуснат
телата ви навеки. И все пак,
за да измия своите ръце
от долната ви кръв, ще обясня
пред всички тук защо ви чака смърт.
Вий тласнахте към злото един крал
красив по род и външност, а от вас
направен уродлив и безобразен;
вий в своите порочни часове
разведохте го — да го кажем тъй —
от неговата царствена съпруга,
нахълтахте във кралското ѝ ложе,
направихте разяждащи сълзи
да похабяват милия ѝ образ.
Аз — също принц и родственик на краля,
и близък до сърцето му, додето
не го подлъгахте да ме намрази —
пред вашите обиди свеждах врат;
въздишайки, с английски дъх множах
чужбинските мъгли и ядох с мъка
горчивия изгнанически хляб,
докато вий се тъпчехте богато
от прихода на моите земи,

горите ми сечахте, разградихте
обширните ми паркове за дивеч,
свалихте от прозорците ми герба,
изстъргайте девиза на рода ми,
та никъде да не остане белег —
освен кръвта ми и доброто име, —
че благородник съм. Със туй и с друго,
по много и от двойното на туй,
заслужихте смъртта... И тъй, да бъдат
предадени в ръцете на палача!

БУШИ

За мен секирата е по-добра,
отколкото за Англия си ти!

ГРИЙН

Бог нашите души ще вземе в рая,
а тебе ще накаже с адски мъки!

БОЛИНБРУК

Да се изпълни, лорд Нортъмбърланд!

Нортъмбърланд излиза, следван от Войници, които извеждат Буши и Грийн.

Та значи, чичо, нашата кралица
е у дома ви? Моля ви да бъде
обслужвана по най-добрия начин.
И имайте специална грижа сам
от мене да получи топъл поздрав.

ЙОРК

Изпратих едного от своята свита
с писмо до нея в точно този смисъл.

БОЛИНБРУК

Благодаря ви. Господа, сега
срещу Глендауър! Още малко пот,
а после отдих и щастлив живот!

Излизат.

ВТОРА СЦЕНА

Уелс. Морският бряг.

Влизат Крал Ричард, Омърл, Карлайлският епископ и Войници.

РИЧАРД

Тоз замък там е Баркльфли, нали?

ОМЪРЛ

Да, той е, сър. Добре ли сте сега на сушата след бурите в морето?

РИЧАРД

Как може да не съм! От радост плача,
че стъпнал съм отново в своето кралство.
Безценна пръст, приветствам те, макар
копитата на бунта да те тъпчат!
Тъй както след раздяла майка гали
детето си през сълзи и усмивки,
и аз, о, пръст, усмихнат и разплакан,
те милвам нежно с царствена ръка.
На своя враг, о, скъпа, откажи
храните си; недей задоволява
със сладки дарове вкуса му лаком,
а само паяци, които смучат
от теб отрова, и пъпчиви жаби
пусни, лениво да се движат, гадни,
в краката на изменника, които
без право тъпчат твойта гръд, земя!
Срещни вразите с тръне и коприва
и ако някой към цветец посегне,
усойница скрий в него за пазачка,
та тя да го ужили смъртоносно
със цепнато езиче, затова че

е тръгнал срещу твоя господар!...
Приятели, недейте се усмихва
на тези увещания към нещо
безчувствено! Таз пръст, гласа ми чула,
от всеки камък тук ще стори воин,
преди наследственият ѝ владетел
да трепне пред лицето на метежа!

ЕПИСКОПЪТ

Не се съмнявайте, таз власт, която
ви даде кралството, ще има сила
да го опази ваше. Трябва само
да се прегърнат средствата, които
небето ни предлага. Инак значи:
то иска — ний не щем; не ни е нужна
ръката му, подадена за помощ.

ОМЪРЛ

Епископът ви казва, господарю,
че губим време, а пък Болинбрук,
като използва нашата безгрижност,
расте и се засилва всеки ден.

РИЧАРД

Спомни си, черногледни братовчеде,
че щом небесното око се скрие
зад хоризонта, за да освети
кълбото ни от другата страна,
убийци и крадци тук плъпват смело
да вършат в мрака своето мрачно дело;
но щом, подало се зад хоризонта,
запалва то високите върхари
на източните борове и стрелва
лъчите си в бърлогите на злото,
тогаз предателства, убийства, кражби,
лишени от наметката на мрака,
остават голи да треперят в страх

от своя собствен вид. Така сега,
когато тоз предател Болинбрук,
пирувал тук, додето ний били сме
сред антиподите, ни види как
възлизаме към своя трон, на изток,
измените ще пламнат по лика му,
безсилни да изтраят светлината
и тръпнещи от своята греховност.
Водите в океаните не стигат,
за да отмият мирото, с което
помазан е небесният наместник;
човешки гласове не са способни
да смъкнат от престола този, който
от Господа поставен е на него.
За всеки воин, който Болинбрук
е зачислил във своята войска,
за да събори трона ни, Небето
издържа по един небесен ангел
за своя Ричард. А пък, както знаем,
пред тоз, комуто ангели помагат,
вразите или гинат, или бягат.

Влиза Солзбъри.

Ха, ей го Солзбъри! Привет, милорд!
Далеч ли е войската ви оттук?

СОЛЗБЪРИ

Ни по-далече, ни по-близо, сър,
от тази слаба длан. Печална новост
езикът ми е длъжен да ти каже.
Единствен ден забавяне, кралю,
ще помрачи, боя се, всички твои
щастливи дни. Извикай го обратно,
стори така, че „днес“ да бъде „вчера“,
и в миг дванайсет хиляди войници
ще се строят за преглед. Този днешен
нешастен ден за тебе зачертава

приятели, престол, богатства, слава:
а уелците, които чакаш тук,
са вкъщи си или при Болинбрук.

ОМЪРЛ

Кралю, какво ви става? Вий сте бледен!

РИЧАРД

С кръвта на двацет хиляди войника
аз румен бях и ето ме без нея.
Дордето нова в мене не заблика,
не съм ли прав мъртвешки да бледнея?
От времето се чувствам заклемен —
спасявайте се, бягайте от мен!

ОМЪРЛ

Помнете кой сте, господарю! Смелост!

РИЧАРД

Забравих себе си. Не съм ли крал?
Величие страхливо, пробуди се!
Нима не струва името на краля
сто хиляди войнишки имена?
Въоръжи се, мое славно име —
един нищожен поданик посяга
на твоята слава! Вий, любимци мои,
не свеждайте глави, не сме ний ниско,
а тук, високо; и висок да бъде
духът ни също! Имаме войската
на моя чичо Йорк!... Но кой пристига?

Влиза Стивън Скруп.

СКРУП

Желая повече добро на краля,
отколкото му нося аз самият!

РИЧАРД

Сърцето и слухът ми са готови.
Най-лошата ти вест ще бъде вест
за земна загуба. Загубвам трона?
За мен той беше грижа, а няма
е загуба да те лишат от грижа?
Към моя сан стреми се Болинбрук?
Той няма да се извиси над мене —
ако на Бога служи, а аз също
ще служа Нему и ще бъдем равни.
Народът вдига бунт? Скърбя за него —
изменяйки на мен, изменя Богу.
Донес ми вест за глад, провал, ярем —
смъртта по-страшна е, а всички мрем.

СКРУП

Щастлив съм, господарю, че със твърдост
посрещаш моите печални вестии.
Ти знаеш как след страшния порой
реките се издуват и разливат,
като че ли светът е цял във сълзи —
така във яростта си Болинбрук,
забравил своите граници, залива
страната ти със брони от стомана
и дважди по-стоманени сърца.
Срещу властта ти старци са закрили
със шлем плешиви черепи; хлапета
се мъчат да говорят издебело
и заковават крехките си стави
в доспехи неудобни; тез, които
от твоята милост живи са, се целят
със лък от двойно смъртоносен тис^[22]
в престола ти; предачките дори
са грабнали ръждиви алебарди;
на бой със теб се вдигат стар и млад
и колко страшна е таз сила вража,

аз нямам дар добре да ти разкажа!

РИЧАРД

О, предобре разказваш ти как всичко отива зле! А где е бил граф Уилтшир? Къде са моите Буши, Багот, Грийн? Как позволяват на врага да мери страната ми със тъй спокойни крачки? Надвием ли, с главите си ще плащат! Те склучили са мир със Болинбрук, държа облог!

СКРУП

Да, в мир са, господарю.

РИЧАРД

О, мръсни подлеци! Души за ада! О, псета, пред кого да е въртящи опашките си! О, змии, които съм топлил до сърцето си, та днеска по него да ме хапят! О, мерзавци! О, тройка Юди, всеки триж по Юда от оня, първия! Във мир със него? Душите им във ада да отидат!

СКРУП

Как бързо любовта, сменила ключ, се преобръща в яростна ненавист! Обратно разкълнете ги, кралю: те склучиха мира си не с ръце, а със глави, и всеки е в земята със рана, от която по-голяма и смъртоносна, вярвайте ми, няма.

ОМЪРЛ

Обезглавени Уилтшир, Буши, Грийн?

СКРУП

Да, в Бристол.

ОМЪРЛ

А къде е Йорк, баща ми,
с войската си?

РИЧАРД

Нима е важно где е?
Недейте ми говори за надежда!
За гробища, за червеи, за гнилоч
е време да говорим. С горки сълзи
върху хартията на тази пепел
скръбта си да запишем по земята!
За завещания да поразмислим,
за изпълнители да се погрижим!...
Макар че, не! Защото какво друго
остава ни освен да завещаем
безвластното си тяло на земята?
Животът ни, земите ни сега са
на Болинбрук и само своята смърт
ний още притежаваме и тази
облякла костите ни стиска глина.
За Бога, нека седнем на земята
и от легендите си спомним как
умирали са винаги кралете
изклани в бой, свалени от престола,
измъчени от призрака на някой,
свален от тях, намушкани в съня си,
отровени от своите съпруги,
избити всички; затова защото
в тоз празен обръч, който стяга лоба
на краля тук, седи на трон Смъртта
и хили се, смешницата, над него
и неговите горди власт и блясък
и пуска го да се яви за малко
на сцената, да си поуправлява,

да вдъхва страх, да умъртвява с поглед,
като че ли плътта, която брани
живота му, е зид, излян от мед;
и тъй, позабавлявала се, иде
и със карфица мъничка пробива
тоз негов крепък зид и край на краля...
Не стойте гологлави и с поклони
недейте се присмива на плътта!
Изоставете всички етикети
традиции и обреди! До днеска
вий много сте се лъгали във мен:
и аз се храня като вас със хляб,
усещам нужда и жадувам дружба,
изпитвам скръб, на страсти подчинен съм —
как можете да казвате за мене —
подвластен на туй всичко, — че съм крал?

ЕПИСКОПЪТ

Мъдрецът, сър, в бедата не се вайка,
а търси начин да я отстрани.
Страхът ни прави слаби пред врага
и с туй засилва него, тъй че този
ваш пристъп се сражава срещу вас.
Със страх, без страх, човек еднакво мре,
но второто все пак е по-добре:
умрял без страх, човек смъртта надвива,
със страх умрял — пред нея врат превива.

ОМЪРЛ

Свържете се с войската на баща ми,
от крайник направете цяло тяло!

РИЧАРД

Добре ме смъмри!... Горди Болинбрук,
ела да разменим юмрук с юмрук!
Страхът ми мина: знам, надвива, който
се бори не за чуждо, а за свойто!

Къде е Йорк? Скруп, искам светла вест,
макар да гледаш мрачен и злочест!

СКРУП

Човеците гадаят по небето
какъв ще е до вечерта денят
и моят лик ти казва туй, с което
устата ми след миг ще те сразят.
Като палач аз бавно те измъчвам
и ето ти най-страшното за края:
Йорк, чичо ти, в съюз е с Болинбрук.
На север замъците ти са всички
във негови ръце, а пък на юг
дворянството се стича...

РИЧАРД

Стига толкоз!

Проклет да бъдеш, братовчеде, който
изведе ме от сладката пътека
на отчаянието! А сега
каква надежда пак ще ми откриеш?
До смърт ще мразя, Бога ми, тоз, който
ми вдъхне упование отново!
Във замъка си Флинт като във гроб
ще се укрива — крал, на мъка роб.
Войската си разпускам да оре
земя, която ражда по-добре
от моята... Не, не, не говорете!
Напразен всеки укор и съвет е!

ОМЪРЛ

Едничка дума!

РИЧАРД

Дваж ме накърнява
тоз, който със разтуха ме ранява!
Да тръгват, казах! Почва се оттук

за Ричард нощ и ден за Болинбрук!

Излизат.

[22] „... от двойно смъртоносен тис...“ — защото и сокът на тиса бил смятан за отровен. ↑

ТРЕТА СЦЕНА

Уелс. Пред замъка Флинт.

Влизат — с барабанен бой и знамена — Болинбрук, Йорк, Нортъмбърланд, Свита и Войници.

БОЛИНБРУК

От съгледвачите ни идат вести,
че уелсите са се разотишли
и още, че граф Солзбъри е тръгнал
да срещне краля, който неотдавна
е слязъл без войска на тоя бряг.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Отлична вест! Оказва се, че Ричард
се е заврял тук някъде наблизко.

ЙОРК

За граф Нортъмбърланд е дълг да казва
„крал Ричард“ и тежко ни, щом тоз крал
принуден е да „се завира“ нейде!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Не ме разбрахте правилно, милорд.
Пропуснах титлата му само тъй,
за съкращение.

ЙОРК

А беше време,
когато, ако тъй я съкратяхте
пред него лично, той не би пропуснал
да съкрати главата от врата ви!

БОЛИНБРУК

Недейте взима грешно всяко нещо,

добри ми чичо!

ЙОРК

Племеннико, ти
недей да взимаш грешно нещо чуждо!
Небето гледа!

БОЛИНБРУК

Зная и не действам
против закона му... Но някой иде!

Влиза Хари Пърси.

Ха, Пърси! Е? Не се предават още?

ПЪРСИ

Не, замъкът е защитен, бих казал,
по кралски, сър.

БОЛИНБРУК

По кралски? Да не би
да има крал във него?

ПЪРСИ

Да, милорд.
Крал Ричард е отседнал в този кръг
от хладен камък. Там са: лорд Омърл,
лорд Солзбъри, сър Стивън Скруп и с тях
един духовник свят, не схванах кой е.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Карлайлският епископ вероятно.

БОЛИНБРУК (към Нортъмбърланд)

Идете, сър, до грубите ребра
на този древен замък, с тръбна мед
сигнал за преговори изпратете
в порутените негови уши

и прогласете: „Хенри Болинбрук
на колене десницата целува
на краля Ричард и му изразява
васалската си преданост и вярност
към неговата царствена особа.
В нозете му той иде да положи
моцта си при условие, че кралят
го върне от изгнание и твърдо
възстанови властта му над земите,
които му се падат по наследство;
в противен случай ще приложи сила
и угаси праха на таз земя
с обилен дъжд от кръв на англичани.
А колко е противно за ума
на Болинбрук да кара в кръв да гизнат
зелените поля на тази сладка
земя на краля Ричард, ще докаже
поклонът на смирения му дълг.“
Вървете и това му известете,
а ний в туй време ще разгърнем сили
по тревния килим на туй поле...
Вървете в строй, без гръм на барабани,
та горе от разкъртените кули
да видят бойната ни подготовка.
Навярно аз и кралят ще се срещнем
със трясък, както двата елемента —
вода и огън, — срещайки се, пръсват
с гръм облачните бузи на небето...
Той нека бъде буйстващият пламък,
пък аз ще ръсна върху него дъжд,
привидно отстъпчив, но всемогъщ...
Вървете и внимателно следете
какъв ще бъде кралският му израз!

Нортъмбърланд отива към замъка.

Тръбен сигнал за преговори отвън, на който отговаря тръбен сигнал от замъка. На стените се появяват Крал Ричард, Карлайлският епископ, Омърл, Солзбъри и Стивън Скруп.

О, гледайте крал Ричард, с образ пламнал

като на слънцето, когато вижда,
че облаци-завистници стремят се
да го застелят и петно да хвърлят
върху сияйния му път към запад!

ЙОРК

Но има вид на крал. О, вижте само
тоз поглед на орел, излъчващ власт!
Таз пищна гледка ако повредим,
ще сторим грях — помнете — неппростим!

РИЧАРД (*към Нортъмбърланд*)

Учудени стояхме така дълго
да чакаме кога пред нас във трепет
ще се прегъне твоето коляно,
понеже считахме, че твой сме крал.
Ако такъв сме, как посмява то
пред нашата особа да забравя
дължимата й дан от страхопочит?
Ако не сме, разкрий ни ти, кога
ръката Божя ни е уволнила
от поста на заместник неин тук?
Защото, знаем, никоя ръка
от кост и плът не може да докосне
свещения ни скиптър, без да стане
ръка на светотат и узурпатор.
И ако мислиш ти, че в таз държава
разкъсали са всички — като вас —
душите си ведно със верността си
и че сме ний безсилни и сами,
то знай, че Този, който ни е пратил,
е всемогъщ и в облаците стяга
войски от болести, за да погуби
чадата ви във майчина утроба,
загдето сте посегнали към нас
и светостта на нашата корона!
Кажи на Болинбрук — защото май че

го виждам нейде там, — че всяка крачка,
която прави в нашата страна,
е крачка на предател. Той дошъл е,
за да разтвори пурпурната книга
на страшната война, ала преди
венецът, който би желал да сложи
на своята глава, да види мир,
безчет глави на майчини чада
ще загрозят прекрасното лице
на Англия, ще променят цвета му
от бледостта моминска на покоя
в кърмъзената багра на гнева
и със английска кръв ще оросят
ливадите на нейните пастири!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Опазил Господ, гражданска война
оръжие да вдигне срещу краля!
Дук Болинбрук, триж знатен сродник твой,
ръката ти целува най-смирено
и се кълне в надгробие то свято
на общия ви славен праотец,
от чийто извор е дошла кръвта
на двама ви; в ръката на баща си,
чутовния със храбростта си Гонт;
и в личното си рицарско достойнство,
обхващащо за него всичко ценно,
в което би могъл да се кълне —
че в Англия завърнал се е само
за своите наследствени права
и моли да му бъде отменено
ужасното изгнание. Щом кралят
му обещае туй, ще предаде
желязната си броня на ръждата,
жребеца си — на мирната конюшня,
сърцето си — на своя дълг към краля.
Таз клетва той му дава като принц,

а аз я приподписвам като рицар.

РИЧАРД

Нортъмбърланд, така отвърща кралят:
добре дошъл е тука братовчед ни
и всичките му справедливи просби
ще бъдат без отпор задоволени.
Предай с изящни думи на слуха му
най-ласкави приветствия от нас.

Нортъмбърланд се връща към Болинбрук.

Към Омърл.

Не се ли унижихме, братовчедо,
със тези толкоз жалки вид и думи?
Да го извикаме ли да се върне,
да назовем предателя предател
и да умрем?

ОМЪРЛ

Недейте, господарю.
Водете боя със приятна реч,
дорде приятели не дойдат с меч!

РИЧАРД

О, Господи, когато си помисля,
че тоз език, изрекъл над тогова
ужасната присъда, си я взима
обратно със умилкване пред него!
Защо не съм велик като скръбта си
или защо съм с таз велика титла?
Да можех да забравя кой съм бил
или какво принуден съм да бъда!
Да, бий, сърце, издувай тази гръд,
щом бие ни с надута реч врагът!

Нортъмбърланд отива пак към замъка.

ОМЪРЛ

Нортъмбърланд се връща.

РИЧАРД

Е, да чуем:

какво е длъжен да направи кралят?
Да преклони глава? Ще го направи!
Да слезе от престола си? Със радост!
Да тегли кръст на кралската си титла?
Веднага! Със готовност ще си дам
брилянтите за проста броеница,
тоз скиптър свой — за посох на поклонник,
порфирата си — за бедняшка дрипа,
двореца си — за пещера на постник,
бокала си — за дървена гаванка,
народа си — за два светеца неми,
а ширното си кралство — за един
незнаен, тесен, малък, малък гроб;
или ще искам да ме погребат
сред някой оживен търговски друм,
така че моите поданици често
да стъпват по главата ми. И тъй е:
сега сърцето тъпчат ми — защо
и нея да не тъпчат след смъртта ми?...
Омърл, ти плачеш, нежни братовчедо!
Ще развалим ний времето със този
свой горък плач; от нашите въздишки
житата ще полегнат и докарат
оскъдица на таз страна без вярност.
Или да му отпуснем, мислиш, края
и да измислим някаква игра
със сълзите? Например да ги роним
така, че да изровят постепенно
за двама ни гробове. И ще пишем:
„Тук спят две жертви на човешка злоба,
които с плач си издълбаха гроба.“
Говоря глупости. Добре тогаз!

И сам го виждам: смешен съм за вас...
Е, уважаеми Нортъмбърланд,
какво ви каза Болинбрук за Ричард?
Ще ми даде ли време да живея,
додето дойде смъртният ми ден?
Кажете му две думички за мен!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Той чака долу в двора, господарю,
и моли ви да слезете при него.

РИЧАРД

Да, слизам, слизам... като Фаетон^[23],
неудържал немирния си впряг.

Нортъмбърланд се връща отново към Болинбрук.

Все по-надолу, ето, слиза краля,
докрай да се снизи и доизкаля,
защото бухалът за лов се вдига
там, дето пях звънлива чучулига!

Напуска, следван от останалите, стените на замъка.

БОЛИНБРУК

Какво ви каза?

НОРТЪМБЪРЛАНД

От печал и мъка
говореше несвързано. Но иде.

Влизат отново — долу — Крал Ричард и останалите.

БОЛИНБРУК

Назад! Дръпнете се и окажете
васалско уважение на краля!

Коленичи.

Велики господарю!

РИЧАРД

Недейте позволява, братовчеде,
на низката земя да се гордее
с целувката на вашето коляно —
бих искал да почувствам обичта ви,
а не да вкусвам вашата любезност.
Станете, моля ви! Отлично зная,
че искате да бъдете над мене,
макар и да ви виждам на колене.

БОЛИНБРУК

Аз искам само свойто, господарю.

РИЧАРД

Коего е в ръцете ви, е ваше,
така че ваши сме и аз, и всичко.

БОЛИНБРУК

Бъдете мой, могъщи господарю,
доколкото със вярната си служба
покажа се заслужил да ви имам.

РИЧАРД

О, вий заслужили сте, братовчеде:
на тоя свят заслужил е да има
тоз, който знае сигурно да взима.
Ръка ми дайте, чичо!... Не, без сълзи!
Те своята любов ни проявяват,
но цяр, уви, за мъката не дават...
Баща за да ви бъда, братовчеде,
аз твърде млад съм, ала вий все пак сте
достатъчно голям за мой наследник.
Каквото щете, ще направя аз,
щом иска го по-силният от нас.
Дали за Лондон кралят заминава?

БОЛИНБРУК

За Лондон, сър.

РИЧАРД

Да тръгваме тогава!

Тръбен звук. Излизат.

[23] *Фаетон* (мит.) — според гръцките предания син на бога на слънцето Хелиос; Фаетон поискал от баща си да управлява колесницата му, но не успял да удържи огнените ѝ коне и паднал в Океана. ↑

ЧЕТВЪРТА СЦЕНА

Ленгли. В градината на дук Йорк.

Влизат Кралица Изабела и две Придворни дами.

КРАЛИЦАТА

Какво ще ми предложите, девойки,
за да разсея тежките си грижи?

ДАМА

На кегли да играем!

КРАЛИЦАТА

О, те ще ми напомнят, че животът
е само удари и че съдбата
търкаля злополуките към мен!

ДАМА

Тогаз да потанцуваме!

КРАЛИЦАТА

В размерен такт не мога да подскачам,
когато на сърцето ми тежи
безмерна мъка. Измислете друго!

ДАМА

Да ви разкажем приказка?

КРАЛИЦАТА

Каква?
Печална или весела?

ДАМА

Каквато

поиска ваша милост.

КРАЛИЦАТА

Милостта ми
не иска никаква. Защо ми трябва?
Ако е весела, ще ми припомни
за радостта, която тъй ми липсва;
ако е тъжна, ще подсили само
скръбта, която имам и без туй.
А да се мъча с туй, което имам,
е тъй без смисъл, както е без полза
да плача по онуй, което нямам.

ДАМА

Тогаз ще ви попея!

КРАЛИЦАТА

Значи имаш
причина за това. Ала за мен
ще бъде по-добре, ако поплачеш.

ДАМА

Ще ви поплача, щом плачът помага.

КРАЛИЦАТА

Ако помагаше, бих пяла вече,
без сълзи да съм искала от теб.

Влизат Градинар и двама негови Помощници.

Но вижте, градинарите пристигат.
Елате да се скрием в храсталака —
залагам своята злочестина
за пликче със топлийки, че обсъждат
държавните въпроси. Пред промени
туй прави всеки срещнат — второ зло,
преди голямото да е дошло!

Оттеглят се встрани.

ГРАДИНАРЯТ *(към единия помощник)*

Иди вържи повисналите клони
на зарзалата там, че виж ги как,
като разпуснати деца — баща си,
огъват ствола ѝ под тежестта
на своите разходи. С два-три пръта
отдолу ги подпри!

(Към другия помощник.)

А ти в туй време,
като палач, без жалост изсечи
главите на нахалните ластари,
които прекалено са израсли —
във нашата държава всички трябва
да бъдат равни. А пък аз ще ида
да чистя плевелите, дето смучат
храната на полезните цветя.

ПОМОЩНИК

Защо в кръга на тоя плет ний трябва,
поддържайки порядък, мярка, форма,
да правим сякаш малък образец
на мъдро управлявана държава,
когато в защитената с морета
градина на страната ни лехите
са в бурени, цветята — задушени,
овошките — болнави, плетове —
полегнали, и всичко, що е плодно —
гъмжащо от гъсеници?

ГРАДИНАРЯТ

Мълчи!

Виновникът за таз безредна пролет
навлезе в своя тъжен листопад.
Зловредните пълзуни, на които

той даваше опора с мисълта,
че те укрепват неговия ствол,
го задушиха. Ала Болинбрук
изтръгна ги и тримата от корен.
Вий знаете ги: Уилтшир, Буши, Грийн.

ПОМОЩНИК

Убити ли са?

ГРАДИНАРЯТ

Да. Освен това
пленил е разточителния крал.
Печално е, че той не обработи
страната си тъй, както ние с вас —
градината си тук: щом стане време,
ний мъдро правим нарези в кората
на плодните дръвчета, тъй че те
да не пострадат от излишен сок;
да бе постъпвал като нас и той,
сега би носил своята корона,
която от безгрижни часове
изглежда е на път да изтърве.

ПОМОЩНИК

Дали ще го свалят от трона, а?

ГРАДИНАРЯТ

Той вече е снизен, а и свален
ще бъде сигурно. Един приятел
на стария дук Йорк получил снощи,
така разбрах, писмо със черни вести.

КРАЛИЦАТА

О, сякаш съм притискана във стеги,
за да говоря!

Излиза напред.

Ти, старецо по-вехт и от Адама,
защо не чоплиш своята градина,
ами си седнал със език просташки
да носиш неприятни новини?
Кой змий и коя Ева съблазни те
да сториш този втори смъртен грях?
Защо твърдиш, че кралят бил свален?
Как дръзваш ти, къс глина, да предричаш
провала му? Къде, кога и как
си чул вестта си? Клетнико, приказвай!

ГРАДИНАРЯТ

Мадам, вестта ми и на мен горчи,
но туй, което чули сте, е вярно.
Крал Ричард е пленен от Болинбрук
и двете им съдби са на везни:
на блюдото на вашия съпруг
е той с две-три нищожества, които
по-лек го правят само; Болинбрук,
напротив, има себе си и всички
английски лордове и с тоз превес
е сигурно, че ще надтегне краля.
Вървете в Лондон, лично проверете!
Аз казвам туй, което знайно вред е.

КРАЛИЦАТА

Нещастие, тъй бързо в своя бяг,
нали вестта ти мен засяга първа —
защо последна чувам я? Навярно,
за да ти пазя мъката най-дълго...
Към Лондон, мили! Тръгвайте след мен,
да срещнем своя крал опечален!
Нима затуй родила съм се тук,
триумфа да крася на Болинбрук?...
Проклет да си, носачо на злини,
каквото посадиш, да не кълни!

Излиза, следвана от Придворните дами.

ГРАДИНАРЯТ

Изкуството си бих пожертвал, драга,
да знаех, че това ще ти помага!...
Тук, в таз леха, сълзици ще засея,
защото тя сълза пророни в нея,
и ще река на своя праправнук:
„Веднъж една кралица плака тук.“

Излизат.

ЧЕТВЪРТО ДЕЙСТВИЕ

ПЪРВА СЦЕНА

Лондон, Тронната зала в Уестминстър.

Влизат — за заседание в Парламента — Болинбрук, Омърл, Нортъмбърланд, Хари Пърси, Фицуотър, Съри, Карлайлският епископ, Уестминстърският абат и други.

БОЛИНБРУК

Да влезе Багот!

Влиза — под стража — Багот.

И тъй, свободно разкажи ни, Багот,
какво ти е известно за смъртта
на честния дук Глостър: кой внуши
на краля това кърваво злодейство
и кой собственоръчно го изпълни?

БАГОТ

Извикайте пред мене дук Омърл!

БОЛИНБРУК

Пред него застанете, братовчеде!

БАГОТ

Езикът ви, аз зная, дук Омърл,
от своите слова не се отмята.
В онези мрачни часове, когато
замисляше се гибелта на Глостър,
аз чух ви, като казвахте: „Нима е
ръката ми тъй къса, та от този
спокоен двор във Лондон да не стигне
до чичо ми в Кале!“ Освен това
сред много други приказки тогава
вий казахте, че бихте предпочели
да не получите хиляда фунта,
ако в замяна Болинбрук ще трябва

да се завърне в Англия; и, помня,
прибавихте, че той ако умре,
туй щяло да е щастие за нея.

ОМЪРЛ

Почтени принцове, английски знатни,
как трябва да отвърна на тогова?
Да унижа ли своята звезда,
наказвайки го във двубой на равни?
Не го ли сторя, ще оставя значи
честта си омърсена от езика
на тоз клеветник... Ето, аз ти хвърлям
залога си, с пет пръста подпечатващ
твърдението ми, че е за ада
душата ти, и казвам ти, че лъжеш,
и в Божи съд над теб ще го докажа,
макар да е кръвта ти недостойна
да багри благородния ми меч!

БОЛИНБРУК

Въздръж се, Багот! Няма да я вдигаш!

ОМЪРЛ

Бих искал тъй да ме е предизвикал
най-знатният сред вас, освен един!

ФИЦУОТЪР

Щом тъй държиш на ранга, дръж, Омърл,
от мен залог във отговор на твоя!
Заклевам се във слънцето, което
ми казва где си, че те чух със гордост
да заявяваш, че си бил причина
за гибелта на доблестния Глостър.
И двацет пъти да го отречеш,
ще лъжеш пак и тази ти лъжа
със шпагата^[24] си аз ще я натикам
в сърцето, от което е излязла!

ОМЪРЛ

Не ще дочакаш това време, пъзльо!

ФИЦУОТЪР

Кълна се, бих желал да е сега!

ОМЪРЛ

За таз лъжа те чака ад, Фицуотър!

ПЪРСИ

Омърл, ти лъжеш! Той те обвинява
тъй честно, както ти без чест отричаш
вината си! Залогом си ти хвърлям
и ще докажа в бой до сетен дъх,
че си лъжец! Вдигни го, ако смееш!

ОМЪРЛ

Ако не го направя, да изсъхне
ръката ми и нивга да не вдигне
над шлем на враг мъстително желязо!

ДРУГ ЛОРД

И аз, клетвопрестъпнико Омърл,
залог ти хвърлям и те обвинявам
във толкова лъжи, че ще е нужно,
за да ги кажа, да крещя цял ден
в слуха ти на предател! Ако смееш,
вдигни го и готви се за двубой!

ОМЪРЛ

Кой друг залага още? Честна дума,
играя срещу всички ви. Дух имам
за хиляди такива като вас!

СЪРИ

Милорд Фицуотър, помня този случай,

когато вий говорихте с Омърл.

ФИЦУОТЪР

И можете да бъдете свидетел,
че туй, което казвам, е правдиво.

СЪРИ

Лъжливо е, кълна се в небесата!

ФИЦУОТЪР

Ти лъжеш, Съри!

СЪРИ

Ах, лъжлив хлапак,
тоз меч правдив от твоите лъжи
със зов за мъст така ще натежи,
че да мълчиш навек ще те изпрати
до млъкналия череп на баща ти.
На, ето ти залога ми! Вдигни го
и се готви за среща, ако смееш!

ФИЦУОТЪР

Как лудо шпориш буйното си конче!
Щом смея да живея, ям и дишам,
ще смея и да срещна един Съри
дори във най-безлюдната пустиня,
да го заплюя и да му извикам,
че лъже, лъже, лъже! Ето туй е
залогът ми, със който ще те вържа
към твойто наказание. Да няма
за мен напредък в новата ни власт,
ако, което казах за Омърл,
не е самата правда! Освен туй
за теб, Омърл, аз лично чух от Норфък,
изгнаника, че пратил си в Кале
двамина души да убият дука.

ОМЪРЛ

Кой тук ще ми послужи с ръкавица?...
На, хвърлям туй във знак, че Норфък лъже,
и в бой ще го докажа, ако бъде
повикан за проверка на честта!

БОЛИНБРУК

Тез разпри ще останат под залог,
додето Норфък бъде призован
и всячески — макар и наш противник —
възстановен във своите права.
Когато върне се, ще го подложим
на изпитание със дук Омърл.

ЕПИСКОПЪТ

Не ще настъпи никога тоз ден.
През своето изгнаничество Норфък
участва неведнъж във славни битки
под знамето на праведния кръст
против езичници, арапи, турци
за гроба свят на нашия Спасител,
додето, изтощен от ратен труд,
оттегли се в Италия и там
предаде — в град Венеция — плътта си
на ласкавата пръст на таз страна,
а пък душата си на своя вожд
Исус Христос, в чието благо войнство
се бе сражавал толкоз дълго време.

БОЛИНБРУК

Умрял е значи? Сигурен сте в туй?

ЕПИСКОПЪТ

Да, както в туй, милорд, че аз съм жив.

БОЛИНБРУК

Дано душата му намери мир

във лоното Аврамово! Милорди,
различията между вас остават
висящи под залог, додето кажем
кога ще бъде Господният съд.

Влиза Йорк.

ЙОРК

Велики Ланкастър, при теб ме праща
посраменият Ричард, който сам
посочва тебе за наследник свой
и светия си скиптър драговошно
полага в твойта царствена ръка.
Възлез на трона, който той опразни,
и да живее в мир и здраве Хенри,
по ред четвърти!

БОЛИНБРУК

В името на Бога
възлизам на английския престол!

ЕПИСКОПЪТ

За Бога, спрете!
Най-малък в тази среща на князе,
от мен все пак най-много се изисква
да казвам правдата. Ако един
в туй ваше благородно общество
би бил така висок по благородство,
че съдия на Ричарда да бъде,
туй благородство би го отклонило
от този толкова безбожен грях.
Кой поданик на краля има право
да съди краля си? А кой от вас
не е тук кралски поданик? Не съдим
дори крадеца, заловен на място,
във негово отсъствие — тогава

възможно ли е образът на Бога,
наместникът, представителят Божи,
венчан, помазан, осветен отгоре,
да бъде съден от подвластни нему,
и то задочно? Боже опази,
в държава християнска християни
да сторят тъй омразно, черно дело!
Пред вас говори поданик, подбуден
от Господа да брани своя крал.
Лорд Херфорд, тук наречен крал от вас,
изменник е към своя собствен крал
и ако вий възложите венеца
върху главата му, ще ви предскажа,
че тази пръст ще бъде напоена
с английска кръв и бъдни векове
ще стенат от проклетото ви дело!
Мирът ще спи при турци и неверни,
а неговата люлка тук ще друсат
размирици и кървави войни;
брат с брата, племе с племе ще се бият
и ще бушуват бунт, безреда, ужас
в страната ни, додето нарекат я
„поле на черепи“, „Голгота^[25] нова“!
Разцепите ли кралския ни род
на дом и дом, от туй ще произлезе
най-грозното злощастие, което
нападало е нашата страна —
не го допускате, не го правете,
осуетете го, ако не щете
да ви кълнат за своята беда
чадата ви и техните чада!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Отлично, сър! Говорихте добре
и за труда ви аз ви обвинявам
в предателство към трона... Лорд Уестминстър,
пазете го добре, додето бъде

извикан пред съда ни! А сега
предлагам да приемем туй, което
желаят общините.

БОЛИНБРУК

Нека бъде
повикан Ричард, за да се откаже
пред всички от престола, та да няма
съмнения!

ЙОРК

Ще ида аз за него.

Излиза.

БОЛИНБРУК (към Омърл и Съри)

Вий, задържаните, си намерете
гаранти до проверката в двубой!...

Към епископа.

На обичта ви ний дължим не много
и помощ не очаквахме от вас.

Влиза отново Йорк, следван от: Крал Ричард и Лордове, носещи регалиите.

РИЧАРД

О, аз нещастният! Защо ме карат
пред крал да се явявам, преди още
да съм отхвърлил кралските си мисли?
Аз още не умея да лаская
гръбнак да гъна и да коленича.
Да бяха дали време на Скръбта
да ме научи малко на покорност!
Но тез лица аз помня ги добре.
Не бяха ли те мои и не ме ли
приветстваха със гръмко „Да живее!“?

И със Христос бе тъй, но верни нему
останаха дванайсет без един,
а пък на мен един не ми остана
между дванайсет хиляди. Ужасно!
Но тъй да бъде!... „Боже, пази краля!“
Отвърщайте „Амин“!... Нима ще трябва
да бъда тук и псалт освен свещеник?
Добре, отново: „Боже, пази краля!“
(Макар че той от трона ми ме сваля!)
и все таки „Амин!“ (Ако пред Бога
да нося тази титла още мога!)...
Защо сте искали да дойда тук?

ЙОРК

За да извършиш доброволно туй,
което уморената ти власт
подсказа ти: корона и престол
да предадеш на Хенри Болинбрук.

РИЧАРД

Подайте ми короната!... Така!...
Вий, братовчеде, дръжте я оттук,
а аз — оттук. Сега прилича тя
на кладенец, във който се издигат
и спускат две ведре; във всеки миг
едното се люлее празно горе,
а другото — на дъното — се пълни.
Туй аз съм, дето долу сълзи пие,
а туй, което качва се, сте вие.

БОЛИНБРУК

Разбрах, че се отричате, все пак.

РИЧАРД

От трона — да, но от скръбта си — как?
Вий взимате от мен корона, слава;
но мойта скръб под моя власт остава.

БОЛИНБРУК

Прехвърляйки властта си върху мен,
ще бъдете от грижи облекчен.

РИЧАРД

Не, туй, че върху вас ще легне бреме,
от моите грижи драм не ще отнеме;
различна мисъл вас и мене движи,
различно ни тежат различни грижи —
за минала безгрижност мойта плаща,
на нови бъдни грижи плод е вашта;
така че, от короната лишен,
аз пак ще чувствам грижите й в мен.

БОЛИНБРУК

Отричате ли се? Кажете ясно!

РИЧАРД

Да... Не... Не... Да... Но щом съм нищо аз
какво ли значи „не“-то ми тогаз?
Да, да, отричам се... И гледай как
сам себе си ще срина: аз ти давам
от своята глава туй златно бреме,
от своята ръка — тоз тежък скиптър,
от своето сърце — таз властна гордост,
сам свойто свято миро с плач отмивам,
сам своята корона кралска свалям,
сам своето могъщество отричам,
сам всички вас от дълг освобождавам;
отхвърлям всяка обредност и пищност,
отказвам се от замъци и ренти,
отменям всички укази, закони,
постановления със моя подпис.
Предалите ме Господ да прости,
а теб да пази да ги нямаш ти;
да стори мене, нищия, доволен

и радостен — теб, който си охолел;
ти трона ми да имаш дълго време,
а мене гробът скоро да приеме —
и тъй царувай, Хенри, дълги дни!
Всевишни Боже, краля ни храни!...
Да трябва още нещо?

НОРТЪМБЪРЛАНД

Много малко:

да прочетете списъка на всички
закононарушения, с които
вий, заедно със своите приближени,
сте увредили нашата страна —
това, за да узнаят всички в нея,
че справедливо сте свален от трона.

РИЧАРД

Необходимо ли е? Нима трябва
да размотавам всичките си грешки
и лудости? Добри Нортъмбърланд,
ако записвал беше някой твойте
простъпки върху грешната земя,
не би ли чувствал срам да ги излагаш
пред толкова високо общество?
Нали, ако го сториш, в своя списък
ще срещнеш ти една ужасна точка —
за смъкване на крал, избран от Бога,
и стъпкване на свят обет, — която
във Божията книга, знай, ще бъде
белязана с най-черното мастило!
Да, всички вий, които тук седите
и гледате ме как се мъча, хапан
от срам и болка... въпреки че някой
като Пилат^[26] измива си ръцете
със външно състрадание... но вие,
Пилати, ме предадохте на кръста
и няма да очистите греха си

със миене!...

НОРТЪМБЪРЛАНД

Милорд, четете, моля! Няма време!

РИЧАРД

Очите ми не виждат от сълзи,
но заслепени чак дотам не са,
че да не видят тука една шайка
мерзавци и предатели! Да, даже
към себе си като погледна, виждам
и себе си предател като вас,
защото съгласих се тук да бъде
от краля снета кралската порфира,
честта му — смачкана, властта — осмяна,
величието му — опозорено,
и той самият — принизен до ранга
на долен поданик и прост селяк!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Повтарям ви отново, господарю...

РИЧАРД

Не съм ни твой, ни ничий господар,
наглецо горд! Каквито титли имах,
отнети са ми вече, та дори
и името ми, в купела дарено,
и то е чуждо^[27]! О, печален ден,
от толкова години да живея
и да не зная кой съм! Ако можех
да бъда снежна статуя на крал
под слънцето на Болинбрук, та бързо
да се стопя и стана на вода!
Кралю великодушни — макар малко
това величие да ме души! —
ако във Англия ценят се още
желанията ми, ще те помоля

да ми послужи някой с огледало —
бих искал да се видя как изглеждам,
оголен от могъщество и власт.

БОЛИНБРУК

Кажете там да донесат едно!

НОРТЪМБЪРЛАНД

Додето дойдат, прочетете туй!

РИЧАРД

Не ме измъчвай, дяволе проклет —
все още не съм в ада!

БОЛИНБРУК

Оставете!

И тъй ще мине, лорд Нортъмбърланд.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Ще бъдат недоволни общините.

РИЧАРД

На общините аз ще прочета
от списъка на своите грехове
достатъчно, когато го разгъна
във себе си самия. Той е тук.

Влиза Прислужник, носещ огледало.

Подай ми го, да се огледам в него!...
Не съм се сбръчкал, колкото очаквах.
По туй лице скръбта да е нанесла
тъй много удари, без то да носи
следа от тях? Ласкаещо стъкло,
като придворен във щастливи дни
ти мамаш ме! Това ли бе лицето,
което всеки ден под своя покрив
посрещаше за пир безбройни гости?

Това ли беше гордото, което,
подобно слънце, караше да мига
тоз, който го погледнеше; което
със толкоз глупости се отличи,
че най-накрая се обезличи?
Чуплива слава има този лик
и като нея трае само миг...

Хвърля огледалото на земята.

... на, ето го на хиляди парченца!
Вникни в поуката на таз шега,
кралю смълчани, казва тя как бързо
скръбта се справя с нашите лица.

БОЛИНБРУК

В тоз случай само сянка от скръбта ви
със сянка от лицето ви се справи.

РИЧАРД

Как? „Сянка от скръбта ми“! Да помислим!
Напълно вярно: мойта скръб е скрита
в гърдата ми тук, а този стон и хленч
е само сянка от онуй, което
невидимо и мълчаливо къса
душата ми. Благодаря, кралю,
загдето си тъй щедър, че не само
доставяш ми причини да скърбя,
но и ме учиш как да ги оплаквам!
Ще ти поискам нещо и с това
оставям те. Дали ще го получа?

БОЛИНБРУК

Кажете го, достойни братовчеде!

РИЧАРД

„Достойни братовчеде?“ Явно вече
съм по-голям от крал; защото мойте

ласкатели, когато бях на трона,
ми бяха поданици, а сега,
когато аз съм поданик, сам кралят
ласкае ме. Но щом съм тъй голям,
не е необходимо да те моля.

БОЛИНБРУК

Тогава искай!

РИЧАРД

И ще го получа?

БОЛИНБРУК

Ще го получиш.

РИЧАРД

Искам да си ида.

БОЛИНБРУК

Къде?

РИЧАРД

Където щеш — далеч от теб!

БОЛИНБРУК

Да бъде! Придружете го във Тауър!

РИЧАРД

Издигат се, когато слиза кралят,
а с име „придружители“ се хвалят!

Излиза, следван от Лордове и Стражи.

БОЛИНБРУК

Ще бъде коронясването в сряда.
Милорди, пригответе се за него!

Излизат всички освен Уестминстърският абат, Карлайлският епископ и Омърл.

АБАТЪТ

Прискърбно зрелище!

ЕПИСКОПЪТ

Тепърва иде
прискърбното: за внуците след нас
ще бъде трън в сърцето този час!

ОМЪРЛ

Свети отци, не знаете ли начин
да смъкнем някак този насилник мрачен?

АБАТЪТ

Милорд, за да ви кажа мисълта си,
пред святото причастие ще трябва
да ми дадете дума, че не само
не ще ме издадете, но и строго
ще ми се подчинявате. Аз виждам
сълзи в очите ви. Елате с нас!
Ще поговорим вкъщи, на вечеря,
и нещо, знам, за вас ще изнамеря!

Излизат.

[24] „... със шпагата си аз ще я натикам...“ — в оригинала е употребена думата „garier“ — явен анахронизъм: по онова време в Англия се биели с мечове. ↑

[25] *Голгота* (библ.) — името на хълма, на който бил разпънат Исус, означава „място на мъртвешките глави“. ↑

[26] *Пилат* (библ.) — римски управител на Юдея, който „си измил ръцете“ от съдебното дело срещу Исуса. ↑

[27] „... и името... и то е чуждо!“ — говорело се, че Ричард е незаконен син. ↑

ПЕТО ДЕЙСТВИЕ

ПЪРВА СЦЕНА

Лондон. Улица.

Влиза Кралица Изабела със своята Свита.

КРАЛИЦАТА

Оттук ще мине кралят, туй е пътят
към крепостта, издигната — за зло! —
от Юлий Цезар^[28], в чийто хладен камък
съпругът ми осъден е да гние
от този горделивец Болинбрук.
Да си отдъхнем... ако може в тази
страна на бунта да намери отдих
жената на законния й крал.

Влиза — воден от Стражи — Ричард.

Но гледайте... или по-скоро не,
недейте гледа сладката ми роза
така повехнала!... Но, да, все пак
вдигнете поглед и я окъпете
в роса от жал, та пак да стане свежа!...
О, ти, развалина от пищна Троя!
Следа от слава! Гробница на Ричард!
Защо във теб, дворец, е гост провалът,
а пък триумфът е отседнал в кръчма?

РИЧАРД

Недей се съюзява, скъпа жено,
със мойта скръб, за да скъсите двете
живота ми. Привиквай, мила моя,
да считаш всичко минало за сън,
от който истината ни събужда
с вестта, че твоят Ричард е побратим
от днес до смърт на мрачната принуда.

Върви във Франция и постъпи
във някой манастир: тъй с благ живот
да си спечелим таз корона свята,
която изгървахме в суетата.

КРАЛИЦАТА

Какво? Нима е моят Ричард рухнал
не само в тялото, но и в ума?
Нима от власт е смъкнал Болинбрук
и разума ти; влязъл е насила
и в крепостта на твоето сърце?
Умиращият лъв, като не може
врага си да достигне, драци с нокти
пръстта край себе си в безсилен гняв —
нима смирено ще понасяш ти
да те наказват като учениче
и ще целуваш пръчката с надежда,
че с туй ще вдъхнеш милост у врага,
ти, който лъв си, крал на зверовете?

РИЧАРД

Да, крал на зверове! Да бях аз имал
под своята власт не само зверове,
щях още да съм крал щастлив над хора
Кралице бивша, Франция те чака,
кажи си, че умрял съм и че ти
прощаваш се със мен като с покойник.
През някоя безкрайна зимна нощ
седни край огъня със стари хора
и ги накарай те да ти разправят
печални разкази от старо време,
а после ти на тях пък разкажи
горчивата история за Ричард
и ги прати разплакани да спят,
додето от сълзите на главните
ще гасне огънят и те самите
ще се посипват с пепел и обличат

във черен цвят, за да оплачат с него
лишения от власт английски крал!

Влиза Нортъмбърланд.

НОРТЪМБЪРЛАНД

Милорд, пристигам да ви съобщя,
че Болинбрук е променил внезапно
решението си и ви изпраща
наместо в Тауър в Пъмфретския замък^[29].
За вас, госпожо, той е заповядал
да тръгнете за Франция веднага.

РИЧАРД

Нортъмбърланд, ти, стълбо, по която
към трона ми възлиза Болинбрук,
знай, няма да изминат много дни
и грозният ви грях, набрал, ще пръсне
заразата си вред. Ще мислиш ти,
дори и да получиш половина
от кралството, че малко ти е дал,
защото с твоя помощ взел е всичко;
а той ще мисли, че, бидейки майстор
в издигането на крале без право,
ти, даже при най-леката обида,
ще изнамериш начин да го смъкнеш
от неговия узурпиран трон.
При злите дружбата поражда страх,
страхът — ненавист, а ненавистта
довежда, знай, единия поне,
а често и двамината, до гибел!

НОРТЪМБЪРЛАНД

За моите грехове не се грижете!
Сбогувайте се! Тръгвате веднага.

РИЧАРД

Разведен дважди! Злостни хора, вие
разтрогвате два мои свети брака:
със кралската корона и с жена ми!...
О, нека да развържа със целувка
обета между нас!... Но не, не бива,
защото със целувка той бе свързан.
Нортъмбърланд, разлъчвай ни! Аз тръгвам
към север, гдето болести и мраз
ще ме гнетят; а моята съпруга —
към Франция, отгдето дойде с блясък
и красота. Като помисля как
прекрасна като май изгря пред мен,
а трая като кратък зимен ден!

КРАЛИЦАТА (*към Нортъмбърланд*)

Нима така съпрузи се делят?

РИЧАРД

Да, дъх от дъх, любима, плът от плът!

КРАЛИЦАТА

Тогава изгонете ни и двама!

РИЧАРД

Е, да, но в туй за тях разумност няма.

КРАЛИЦАТА

Тогава с него ще вървя и аз!

РИЧАРД

За да ридаем заедно на глас?
Не, по-добре да плаче всеки сам:
аз тук за тебе, ти за мене там.
Върви, мери с въздишки своя път,
а вопли моите крачки ще броят.

КРАЛИЦАТА

По-дълъг път, съпруже, чака мене
и повече сърцето ми ще стене!

РИЧАРД

На всяка крачка аз ще стена дважд
и тъй ще е еднакъв пътят наш.
Но стига сме ухажвали скръбта —
със нея в брак ще бъдем до смъртта.
Запушили устата си, ний няма
да разменим сърца с целувки само: —
със тази тук ти давам своето аз,
а твоето във замяна взимам с таз.

КРАЛИЦАТА

Не, дай ми мойто! Ще е тирания
да взема твоето и да го убия,
а своето права съм да удуша
така, със стон, изтръгнат от душа!

РИЧАРД

Скръбта си глезим с тези думи леки.
Отново сбогом и прости навеки!

Излизат в различни страни.

[28] „... крепостта... от Юлий Цезар...“ — става дума за прочутия лондонски затвор „The Tower“ — кулата, която според легендата била построена от Юлий Цезар. ↑

[29] „... Пъмфретския замък...“ — Пъмфрет бил град в графство Йоркшир, Североизточна Англия. ↑

ВТОРА СЦЕНА

В дома на Йорк.

Влизат Йорк и Дукеса Йорк.

ДУКЕСАТА

Съпруже мой, когато преди малко
плачът прекъсна те, ти обеща ми
докрай да ми разкажеш как са влезли
двамината ни племенници в Лондон.

ЙОРК

Къде бях спрял?

ДУКЕСАТА

На туй печално място,
където от прозорци и балкони
народът груб обсипвал с прах и смет
главата на крал Ричард.

ЙОРК

И така,
тъй както казах, Болинбрук, възседнал
немирен кон, познаващ сякаш своя
честолюбив ездач, с тържествен ход
прошества през града, докато всички
крещяха: „Да живее Болинбрук!“
Като че ли прозорците сами
приветстваха го — толкова лица
на стари и на млади се тълпяха
във рамките им, жадни да го зърнат;
стените, украсени със килими,
със багри сякаш викаха към него:
„Исус да те закриля, Болинбрук!“;

а гологлав, наляво и надясно
той кланяше се в отговор по-ниско
от шията на гордия си кон
и, казвайки: „Благодаря, земляци!“,
нататък отминаваше спокоен.

ДУКЕСАТА

А Ричард какво правеше, горкият?

ЙОРК

Ти знаеш, във театъра когато
напусне сцената любим актьор,
как следващият гледан е с прозявки
и слушан вяло; точно тъй и даже
със повече презрение народът
посрещна злополучния ни Ричард.
Не му извика никой: „Да живее!“,
с „Добре дошъл!“ не го приветства никой,
а всички хвърляха върху му пепел,
която той отърсваше от своята
помазана глава, така красиво
усмихващ се през сълзи — във борба
между смирение и тежка болка, —
че ако Бог не беше вкаменил
за свои цели хорските сърца,
дори най-варварското между тях
се би смилило. Ала пред небето,
което в тези случки има роля,
смирено трябва да прегънем воля:
на Болинбрук аз свят обет съм дал
и той е пълновластният ми крал!

Влиза Омърл.

ДУКЕСАТА

Омърл пристига!

ЙОРК

Беше той Омърл,
но вече зарад дружбата си с Ричард
лишен е от таз титла и от днеска
за теб ще е граф Рътланд^[30]. В Парламента
гарант му станах аз, че ще е предан
към личността на новия ни крал.

ДУКЕСАТА

Добре дошъл, мой сине! Разкажи ни
кои са теменужките, които
красят деня на новата ни пролет?

ОМЪРЛ

Не зная и не искам да ги зная!
Не ми се ще сред тях да бъда, майко!

ЙОРК

Внимавай с пролетта, че току-виж,
те срязали, преди да разцъфтиш!
Във Оксфорд как е? Ще се състоят ли
турнирите и празненствата там?

ОМЪРЛ

Доколкото известно ми е — да.

ЙОРК

Узнах, че ще участвуващ във тях.

ОМЪРЛ

Да, бих желал, ако е рекъл Бог.

ЙОРК

Какъв е този шнур с печат, висящ
от пазвата ти?... Стой, защо бледнееш?
Я покажи!

ОМЪРЛ

Неважна книжка, сър.

ЙОРК

Тогава всеки може да я види.
Повтарям, дай да видя туй писмо!

ОМЪРЛ

Покорно моля ви да ми простите!
Макар и да е нищо, имам свои
причини да не ща да го показвам.

ЙОРК

Пък аз причини имам, господинчо,
да искам да го видя! И веднага!
Боя се много...

ДУКЕСАТА

От какво, съпруже?

Ще се окаже полица, която
подписал е навярно, за да блесне
на празненствата в ново облекло.

ЙОРК

Кой полица на себе си подписва?
А иначе защо ще е у него
това, с което сам се задължава?
Ти луда ли си, жено?... Дай, хлапако!

ОМЪРЛ

Не мога, извинете ме, милорд!

ЙОРК

Веднага дай го тука! Настоявам!

Измъква писмото от пазвата на Омърл и го прочита.

Предателство! Злодей! Подлец! Изменник!

ДУКЕСАТА

Съпруже, какво има?

ЙОРК

Хей, слуги!

Седлайте коня ми! О, Боже мой,
какво мерзавство!

ДУКЕСАТА

Обясни ми, мъжо!

ЙОРК

Ботушите ми! Конят ми! По-бързо!
Кълна се в своята чест, живот и правда,
ще го предам!

ДУКЕСАТА

Но за какво, кажи!

ЙОРК

Не се меси, глупачко!

ДУКЕСАТА

Ще се меся!...

Кажи какво е станало, Омърл?

ОМЪРЛ

Не бой се, майко — все ще го изкупя
с живота си.

ДУКЕСАТА

С живота си?

ЙОРК

По-бързо!

Ботушите ми! Тръгвам към двореца!

Влиза Прислужник, носещ ботуши.

ДУКЕСАТА

Омърл, защо стоиш като замаян?
Изритай го!... Пръждосвай се, негодник,
и да не съм те виждала в дома си!

ЙОРК

Подай ботушите ми, заповядах!

ДУКЕСАТА

Защо? Какво се готвиш да направиш?
Ще издадеш греха на своя син?
Друг имаме ли? Или може би
ще имаме? Не е ли мойто време
за майчинство преминало отдавна?
И искаш да ограбиш старостта ми
от щастието й? Да ме лишиш
от гордостта ми на щастлива майка?
Или не ти прилича? Не е твой?

ЙОРК

Безумна жено, искаш да укрием
тоз мрачен заговор? Дванайсет души
са разменили клетвени писма
като това ей тук, че ще убият
във Оксфорд краля!

ДУКЕСАТА

Той не ще участва!
Ний няма да го пуснем! Какво общо
тогаз ще има с него таз хартийка?

ЙОРК

Махни се, старо, аз ще го предам,
дори да ми е син хиляда пъти!

ДУКЕСАТА

Да беше го родил във мъки ти,
не би бил толкова немилосърден!
Но аз отгатвам: ти ме подозираш
в съпругеска измяна и си мислиш,
че той е плод на друг, а не твой син.
О, мили Йорк, съпруге скъпи мой,
недей мисли така: та погледни го —
одрал е кожата ти, а на мене
и на рода ми не прилича никак
и пак обичам го!

ЙОРК

Дръпни се, жено!

Излиза.

ДУКЕСАТА

Омърл, след него! Мятай се на коня!
Изпревари баща си и моли
за прошка краля още преди той
да е узнал за твоя грях от него!
И аз след тебе ще пристигна скоро.
Макар и стара, няма да остана
надире от баща ти; и от пода
не ще ме видиш да се вдигна ти,
докато Болинбрук не ти прости!
Върви! Лети!

Излизат.

[30] „... за теб ще е граф Рътланд“ — Омърл значи е понижен от дук на граф. ↑

ТРЕТА СЦЕНА

В Уиндзор.

Влизат Болинбрук — вече като крал, Хари Пърси и други Благородници.

БОЛИНБРУК

Не може ли да каже някой нещо
за моя блуден син? Не съм го виждал
три месеца. Ако над мен виси
бич Божии някакъв, това е той!
Милорди, потърсете го във Лондон
из кръчмите, защото всеки ден
ги посещавал, чувам, в обществото
на буйни и разпуснати другари
от тези даже, дето дебнат нощем
зад ъглите, нападат караула
и грабят минувачите; а моят
разгулник и разсипник дори прави
въпрос на чест за себе си от туй
да покровителства подобна шайка.

ПЪРСИ

Преди два дни видях го, господарю,
и му разказах за турнира в Оксфорд.

БОЛИНБРУК

Какво ти отговори хубостникът?

ПЪРСИ

Че щял да иде в първия вертеп
и там от някоя продажна кукла
да вземе ръкавица и, накичил
със нея шлема си, да победи
най-славния участник във турнира.

БОЛИНБРУК

Безпътен, колкото и безразсъден!
Но и през тези две черти аз виждам
във него лъч надежда, който може
да ни зарадва с нещо подир време...
Кой иде?

Влиза Омърл.

ОМЪРЛ

Де е кралят?

БОЛИНБРУК

Какво иска
със тоз безумен поглед братовчед ни?

ОМЪРЛ

Небето да ви пази, господарю,
ще ви помоля да ми разрешите
беседа с вас на четири очи!

БОЛИНБРУК

Да бъде!... Оставете ни за малко!

Хари Пърси и Благородниците излизат.

Да чуем какво има, братовчедо!

ОМЪРЛ (коленичи)

Коляното ми да враще в земята,
езикът ми да се слепи с небцето,
ако се вдигна или кажа дума,
преди от вас да съм получил прошка!

БОЛИНБРУК

Извършен ли е твоят грях или
замислен само? Ако е така,

дори и да е бил ужасно черен,
простен ти е, за да ми бъдеш верен.

ОМЪРЛ

Тогава позволете да заключа,
за да говоря, без да ме прекъсват!

БОЛИНБРУК

По твоему да бъде!

Омърл заключва вратата. Чукане отвън.

ЙОРК (отвън)

Кралю, бъди нащрек! Кралю, пази се!
Говориш със предател!

БОЛИНБРУК (измъква меч)

Ах, мерзавец!
Сега ще те обезвредя навеки!

ОМЪРЛ

Кралю, възпри мъстящия си меч —
ти нямаш основания за страх!

ЙОРК (отвън)

Отваряй, безразсъдни господарю!
Безумец, не ме карай да те хуля
предателски от преданост към теб!
Отваряй или чупя!

Болинбрук отключва вратата.

Влиза Йорк.

БОЛИНБРУК

Какво ви става, чичо? Говорете!

Заклучва отново вратата.

Вземете дъх и ни кажете где е
опасността, за да я срещнем с меч!

ЙОРК

Не мога още! Туй, кралю, чети
и сам измяната ще видиш ти!

ОМЪРЛ

Кралю, помни, четейки, своята дума!
Не виждай мойто име между тях!
Разкайвам се! Сърцето ми не е
съюзник на ръката ми!

ЙОРК

Било е,
когато тя е слагала тоз подпис!...
От страх се той разкайва, господарю —
не му прощавай, ако не желаш
да бъде милостта ти пепелянка,
която ще те клъвне във сърцето!

БОЛИНБРУК

О, заговор коварен и опасен!
О, доблестен баща на долен син!
От тебе, чист, прозрачен, бистър извор,
е тръгнал тоз поток, но след това,
през калища отбил се е, замътил
кристалните си струи и така
преливащата в тебе добродетел
е породила зло. Ала доброто,
обилно във бащата, ще измие
вината на престъпния му син.

ЙОРК

И мойта добродетелност, кралю,
ще сводничи на неговия срам

и той честта ми с него ще прахосва,
както развратен син — имот, натрупан
от пестелив баща! Едно от двете:
срамът умира — мойта чест е жива,
срамът живее — мойта чест загива.
Към тоз предател ако бъдеш мек,
убиваш мене, честния човек!

ДУКЕСАТА (*отвън*)

О, господарю! Моля ви, за Бога,
пуснете ме да вляза! Господарю!

БОЛИНБРУК

Кой може да е тоз писклив молител?

ДУКЕСАТА

Жена, кралю, и твоя леля също!
Изслушай ме, смили се, нека вляза!
От тебе проси просякиня, още
непросила до днес!

БОЛИНБРУК

Какво е туй?

Високата ни драма се разваля —
започва „Просякинята и краля“^[31]...

Към Омърл.

Стани и отвори на свойта майка —
тя иде като твоя ходатайка.

Омърл отключва отново вратата.

ЙОРК

Прощаваш ли на всеки, който проси —
таз прошка нови грехове ще носи!

Влиза Дукеса Йорк.

Крака за да опазим, който гние,
човека цял нередко губим ние.

ДУКЕСАТА

Недей го слуша, господарю мой!
Не от любов към теб говори той —
не може други да обича, който
над всичко друго не обича свойто!

ЙОРК

Безумна жено, искаш този враг
от старата ти гръд да суче пак?

ДУКЕСАТА

Смили се, Йорк! Кралю, на колене
аз моля те!

БОЛИНБРУК

Станете!

ДУКЕСАТА

Още не!

Така, на колене, в сълзи залята,
ще се влека, нещастна, по земята,
додето не простиш заради мен
на моя син, пред тебе провинен!

ОМЪРЛ

До нея свивам колене и аз!

Коленичи.

ЙОРК

И аз ги свивам срещу тях тогаз!
Кралю, ще страдаш, ако му простиш!

ДУКЕСАТА

Нима е искрен? Погледа му виж!
Сълза една не може да изстиска,
защото едно проси, друго иска!
Молбата в него — виж го! — външен вид е
а чувай нашата издън гърдите!
Той скочил би със радост на крака,
а ний ще пуснем корени така!
Молбата му те моли външно, хладно,
а нашата — горещо, страстно, жадно —
по-силна тя е: дай ѝ ти тогава
наградата, която заслужава!

БОЛИНБРУК

Станете, лельо.

ДУКЕСАТА

Не, преди „станете“
„прощавам“ казват винаги кралете!
Да бе дете, език да ти предавам,
бих почнала със думата „прощавам“!
Не съм жадувала до днеска аз
за друга дума, както жаждам таз!
Кажи „прощавам“ — тя е толкоз кратка,
но не тъй кратка, колкото е сладка,
и най-приляга туй небесно слово,
на който може да мъсти сурово!

ЙОРК

Тогаз, кралю, кажи ѝ „да прощава“!

ДУКЕСАТА

О, строги мъжо, о, душа корава,
не принуждавай сладостната дума
над себе си сама да прави глума!

Кралю, кажи „прощавам“ — просто, ясно
без всякакво двусмислие ужасно!
С очи го вече казваш! Още миг
и, чувствам, ще го кажеш и с език!
В противен случай още слух ни дай
да молим с реч и плач, дорде накрай,
размекната, не вложи милостта
това „прощавам“ в твоите уста!

БОЛИНБРУК

Станете, лельо!

ДУКЕСАТА

Аз не ща да ставам,
аз искам само твоето „прощавам“!

БОЛИНБРУК

Прощавам му. Ти, Боже, прости мене!

ДУКЕСАТА

О, щастие, добито на колене!
Но още ме е страх. Кажи го пак!
Сложи върху му двойния си знак
за сигурност!

БОЛИНБРУК

Охотно и изцяло
прощавам му!

ДУКЕСАТА (*изправя се*)

Ти бог си в земно тяло!

Йорк и Омърл също се изправят.

БОЛИНБРУК

Но с милия ни шурей, със абата,

и с другите от мръсната им шайка
ще бъде иначе: тях вярна гибел
ще гони по петите! Драги чичо,
пратете още днес войска във Оксфорд
или във който град се крият те!
Кълна се, разбере ли ги къде са,
присъдата не ще им се хареса!
Вървете, чичо!... Братовчеде наш,
простихме ти — бъди ни предан страж!

ДУКЕСАТА

Момче непревъзпитано, върви
и Бог дано духа ти обнови!

Излизат.

[31] „*Просякинята и краля*“ — става дума за старата английска балада за африканския цар Кофетуа, който се влюбил в просякинята Зенел фон и се оженил за нея. ↑

ЧЕТВЪРТА СЦЕНА

В Уиндзор.

Влизат Пирс от Екстън и Слуга.

ЕКСТЪН

... А краля чу ли го, когато каза:
„Та нямам ли един приятел, който
да отърве душата ми от този
страх в плът и кръв?“

СЛУГАТА

Да, чух го с тез уши!

ЕКСТЪН

„Та нямам ли един приятел“ — да,
и го повтори; и за втори път
натърти тези думи.

СЛУГАТА

Да, тъй беше.

ЕКСТЪН

И ме изгледа, казвайки ги, сякаш
ми казваше: „Бих искал да си ти
тоз, който ще премахне краля в Пъмфрет.“
Приятел съм му аз и зная как
да го спася от неговия враг!

Излизат.

ПЕТА СЦЕНА

Килия в замъка Пъмфрет.

Влиза Ричард.

РИЧАРД

Напрягам своя ум, за да сравня
таз своя клетка със света отвън,
но тъй като светът е многолюден,
а тука освен мене няма никой,
все не успявам. Ще опитам пак.
Да кажем, че във мен душа и мозък
жена и мъж са: и от тях се раждат
безбройни размножаващи се мисли,
които, като хората, изпълват
тоз малък свят и като тях по нрав са,
защото недоволстват непрестанно:
едни — по-висши — свързани с небето,
съмняват се във всеки ред и вкарват
словата Божи в спор едно със друго,
като например в онова: „Пуснете
децата, нека дойдат...“^[32] или в туй:
„По-лесно е камила да премине
през иглени уши.“^[33] А редом с тях,
тез мисли, дето гонят земна слава,
измислят невъзможни чудеса —
като например как през тоя зид
ще прокопаят проход с крехки нокти
и тъй като не могат да го сторят,
умират преждевременно. По-меки
са мислите, които призовават
към примирение; тешат се те
с това, че като смазан от Съдбата
не ще съм нито първи, ни последен,

тѣй както окованите във стеги
неуки просяци срама си пѣдят
с това, че много други са били
или ще бѣдат в стеги като тях;
и от това им поолеква малко —
прехвърлили са сякаш тежестта
на своя срам върху гърба на други.
И тѣй в един човек играя аз
безброй лица и всички недоволни:
понякога съм крал и сред измени
на просяка завиждам; ставам просяк
и, смазан от лишения, поисквам
отново да съм крал; и крал съм пак,
но Болинбрук ме смѣква от престола
и пак съм нищо; и така нататък.
И във каквѣто и да се превърна,
на мен — пѣк и на всички по земята,
които носят името „човек“,
не ни харесва нищо, докато
сами ний станем нищо и с това
се свършва всичко...

Музика.

Музика?... Хе-хе!
Внимавайте във времето и в такта!
И най-добрата музика е лоша,
когато изпълнителят нехае
за времената в нея; и тѣй точно
е и със музиката на живота:
ухо тук имам, за да критикувам
свирача за неспазеното време,
а в свое време нямах остър слух
да доловя, че моята държава
объркала е такта. Губих време
и ето Времето погуби мен:
превърна ме Старикът в свой часовник,
във който мислите минути пращат —

подобно неотменни часови
без миг покой — въздишки към очите,
пазачи на душевните ми двери,
така че пръстът ми като стрелка
им бърше сълзите, а пък звънът,
отмерващ безотказно часовете,
е стонът на сърцето ми. И тъй
въздишки, сълзи, стонове бележат
за мен минути, часове и дни,
но истинското време галопира
след Болинбрук, а аз кукувам тук
като комична кукличка в часовник!...
Да щат да млъкнат! Музиката, казват,
церьяла луди, но на мен изглежда,
че може да побърка всеки здрав!
Все пак благословен да бъде, който
ми я изпраца — тя е знак за обич,
а обичта към Ричарда, уви,
е рядка ценност в злобното ни време!

Влиза Коняр.

КОНЯРЯТ

Поклон, кралю.

РИЧАРД

Благодаря, милорд!
И двете титли са от същи сорт!
Каж ми кой си и защо си тука,
където влиза само песът, който
с храната си ми пречи да умра?

КОНЯРЯТ

Аз бях коняр при теб, кралю, когато
ти беше крал. На път за Йорк със мъка
получих разрешение да зърна

лика на стария си господар.
О, как се сви сърцето ми, когато
в деня на коронацията в Лондон
видях с очите си, че Болинбрук
бе яхнал Бербериеца ти, който
ти толкова обичаше да яздиш,
аз толкова — да сресвам и наглеждам!

РИЧАРД

Какво? На Бербериеца ли, казваш?
Той как под него стъпваше?

КОНЯРЯТ

Тъй гордо,
като че ли презираше земята!

РИЧАРД

Тъй горд от туй, че Болинбрук го язди?
От тази длан той хляб е взимал с бърни,
от нейното потупване бе станал
така надменен! И не се препъна,
не падна — а твърдят, че гордостта
проваляла! — не просна в кръв и кал
тоз долен конекрадец, станал крал?...
Прости ми, Бербериецо! Как мога
да мъмря тебе, който си създаден
да слушаш и да носиш на гърба си,
когато аз — човек, не кон! — тъй дълго
и тъй послушно мъкна своето бreme
с протрита кожа, шибан и пришпорван
от тържествуващия Болинбрук?

Влиза Тъмничар, носещ храна.

ТЪМНИЧАРЯТ

Пътувай! Твоят време вече свърши!

РИЧАРД

Ако обичаш ме, върви, човече!

КОНЯРЯТ

Кралю, езикът всичко не изрече...

Излиза.

ТЪМНИЧАРЯТ

Обядът ви, милорд, е подреден.

РИЧАРД

Вкуси го първи, както всеки ден!

ТЪМНИЧАРЯТ

Страхувам се, милорд! Сър Пирс от Екстън
от името на краля заповяда
обратното.

РИЧАРД

Тогаз вървете в ада
и ти, и Хенри Ланкастър със теб!
По дяволите!

Бие го.

ТЪМНИЧАРЯТ

Помощ! Помощ! Помощ!

Нахлуват Пирс от Екстън и Убийци.

РИЧАРД

Какво е туй? Какви са тези хора?...
Негоднико, ти сам ми даваш средство

за своята смърт!...

Отнема оръжието на един от нападателите и го убива.

Върви и заеми
и ти съседната квартира в ада!

Убива втори нападател, но пада пронизан от Екстън.

В негаснещ огън да гори след гроба
докосналият моята особа!
Ти, Пирс от Екстън, да поиш посмя
с кръвта на краля кралската земя!...
О, падай, падай, земна плът, додето
душата ми възлиза към небето!

Умира.

ЕКСТЪН

Сърце от кралски род и кралски смело!
Дано не съм извършил грешно дело,
защото Злият, който съблазни ме,
за ада май записа мойто име...
На краля този крал ще отнеса,
а тез ги погребете тук, в леса!

Излизат, като изнасят Телата.

[32] „Пуснете децата, нека дойдат...“ (библ.) — парафраза на пасажа от Евангелието на Матей, гласящ: „Но Исус рече: — Оставете децата и не им пречете да дойдат при мене, защото на такива е царството небесно.“ ↑

[33] „По-лесно е... през иглени уши.“ (библ.) — парафраза на друг пасаж от Матей, гласящ: „И още ви казвам: По-лесно е камила да мине през иглени уши, нежели богат да влезе в царството Божие.“ ↑

ШЕСТА СЦЕНА

В Уиндзор.

Тръбен звук. Влизат Болинбрук, Йорк, Благородници и Свита.

БОЛИНБРУК

Според последните ни вести, чичо,
бунтовниците са опожарили
града ни Систер в Глостършир. Не знаем
дали са хванати, или избити.

Влиза Нортъмбърланд.

Привет, милорд! Какви са новините?

НОРТЪМБЪРЛАНД

Желая ви щастливи дни, кралю!
Метежът свърши. Четирте бунтовни
глави на Солзбъри, Блънт, Спенсър, Кент
пътуват за към Лондон в този момент.
Как бяха взети в плен, ще проличи
от този доклад пред вашите очи.

БОЛИНБРУК

Благодаря ти, Пърси, и ще знам
за твоя труд награда да въздам.

Влиза Фицуотър.

ФИЦУОТЪР

Ваше величество, от Оксфорд вече
към Лондон са изпратени главите
на Сили и на Брокас, от онуй
опасно съзаклятие, което
ви готвеше смъртта във този град.

БОЛИНБРУК

Фицуотър, твоят труд във близък ден
ще бъде по достойнство възмезден!

Влиза Хари Пърси, следван от Карлайлския епископ.

ПЪРСИ

Абатът на Уестминстър, подбудител
на злия заговор, кралю, издъхна
от угризения на съвестта;
но Карлайл жив е, за да заплати
за гордостта си, както кажеш ти.

БОЛИНБРУК

И аз тъй казвам: Карлайл, по земята
обител потърси си ти по-свята
от досегашната, та във покой
да извървиш до края пътя свой —
ти враг ни бе, но чувствувахме ние,
че срещу нас достоен враг се бие!

Влиза Пирс от Екстън, следван от Слуги, носещи ковчег.

ЕКСТЪН

Донесох ти, могъщи господарю,
обезвреден страха ти в плът и кръв.
Трупът на Ричард, главният ти враг,
лежи под тоз оловен похлупак.

БОЛИНБРУК

Не съм ти благодарен, Екстън, ти
с туй дело моя трон оклевети
и хвърли върху моята страна
най-срамното от срамните петна!

ЕКСТЪН

Но аз, кралю, чух с тези си уши
как вашата уста ми го внуши!

БОЛИНБРУК

Човек с отрова нявга се опазва,
но от това я двойно по̀ намразва.
Смъртта му аз желаех, туй е верно,
ала сега, след делото ти черно,
убития оплаквам с плач висок,
а мразя теб, палача му жесток.
Награда не очаквай, а, разкаян,
върви и драскай гръд в сганта на Каин;
дорде си жив, престъпният ти лик
да не съзре небесния светлик!

Пирс от Екстън излиза.

Скърбя, че беше нужен кървав дъжд,
за да израсне стволът ми могъщ.
Елате! И за вас, като за мен,
облечен да е в траур този ден!
От кръв ръцете си в Ерусалим
аз скоро ще измия. Да вървим
и за скръбта си да потърсим лек
в плача зад тоз безвременен ковчег!

Излизат.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.